

ПАЭЗІЯ

Генадзь Пашкоў КАЛІНАВЫ ЗВОН

Вершы

Пашкоў Генадзь Пятровіч нарадзіўся 23 сакавіка 1948 года ў вёсцы Малыя Ліпавічы Чашніцкага раёна. У 1953 годзе разам з бацькамі пераехаў у Смаргонскі раён. Пасля заканчэння Войстамскай сярэдняй школы ў 1966 годзе паступіў на факультэт журналістыкі БДУ. Працаваў на радыё, у газетах і часопісах. З лютага 1996 па 2008 год — дырэктар выдавецтва «Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі». З 2008 па 2016 год — першы сакратар Саюза пісьменнікаў Беларусі.

Выдаў зборнікі паэзіі «Кляновік» (1975), «Дыстанцыя небяспекі» (1979), «Гравюры дарог» (1981), «Зямлю слухаю» (1983), «Маналог на кастрышчы» (1986), «Крокі» (1988), «Люблю, спадзяюся, жыву» (1990), «Журавінавы востраў» (1998), «Тваім святлом благаславёны» (2006). Выйшлі зборнікі паэзіі для дзяцей «Дзяўчынка з блакітным мячыкам» (1986), «Пціч» (1991), «Зорнае поле» (1999), кнігі нарысаў «Будзень як свята» (1977), «Палескія вандроўнікі» (1998) і інш. Лаўрэат прэміі Ленінскага камсамола Беларускай ССР (1986) — за паэтычныя зборнікі «Красны жаваронок» і «Дыстанцыя небяспекі», Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь у галіне літаратуры, мастацтва і архітэктуры (1998, у суаўтарстве) — за лірыка-дакументальную аповесць «Палескія вандроўнікі». Заслужаны дзеяч культуры Рэспублікі Беларусь (2013).

КАЛІНАВЫ ЗВОН

Калінавым ранкам крану павучынку,
раса заіскрыцца, званкі зазвіняць.
Я гэткае слухаў з любімай дзяўчынкай,
з якою, здавалася, не раз'яднаць.

О, час, ты лятункі, як шкло,
разбіваеш.
Палацы з пяску — не прытулак,
не дом.
А нам застаецца адно, што мы маем,
ды гэты далёкі з гаркавінкай звон.

КАБ НЕ ВЫ.

Каля Стоўбцаў Нёман нешырокі.
Пад Гародняй Нёман — хоць куды!
Але ўсюды, дзе цячэ ён,
воку —
вольны і ад веку малады.

Вунь, які характар мае Нёман! —
Хай сушылі жылачкі яго! —
Ён вірамі плыткімі спакойна
руслы ратаваў ад усяго.

І паўсюль я бачыў родны Нёман:
ціхі, дзе смірэнны манастыр,
ля Мастоў,
дзе коціцца са звонам,
ну, і там, дзе мору мые жвір.

...Мілыя і рэкі, і рачулки,
чалавеку б гэткім быць якраз!
Каб не вы —
што б акіяны гулкія,
і Зямля, і мы былі без вас?!

Снег ляжыць, як лежань, і не тае,
хоць мінае сакавік ужо.
Гэтак і датупаем да мая.
Прагназіст заблытаўся няўжо?

Пагражае космас пацяпленнем,
хоць ён сам да зорчак прамерз.
А ўслед — вяшчуюць патапленне,
Вадзяным шар станецца
увесь.

Але лепш паслухаем у глечыку,
быццам іскры выкрасае ён,
гэтым ціхім сакавіцкім вечарам
першы і салодкі саказвон.

Рады я таму, што сёння маецца.
Кроплям неба, кропелькам бяроз.
Хай жа прагназісты памыляюцца,
не лютуюць сонца і мароз!

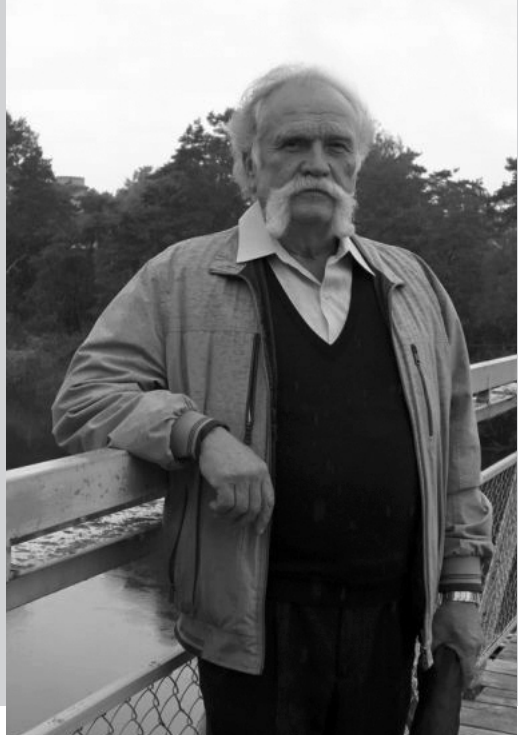
ПРОЗА

Віктар Праўдзін

НЕПЕРАМОЖНЫ ЗЛОМ

Раман-версія.

Заканчэнне першай часткі¹

*Дзясятага красавіка,
чацвер*

Каб не разбудзіць каханку, Маняк як мага цішэй апрануўся, торкнуў босыя ногі ў афіцэрскага крою хромавыя боты, нахлабучыў шапку з прышытай да казырка чырвонай стужкай, згроб у ахапку паўкажушок, вольнай рукой прыхапіў партупею з кабурой і пісталетам, на шыю павесіў похвы з шашкай і выслізнуў у сенцы. У нейкі момант падумаў, што трэба не забыцца садраць з шапкі чырвоны знак і прыхаваць разам з дакументамі, але, калі адчыніў на вуліцу дзверы, думкі імгненна пераклучыліся на іншае.

У расчыненых на двор дзвярах уцекача няласкава, па-свойму холадна і жорстка ахінула, бы прыгалубіла нялюбага, раўнадушная поўня і разам з задзірыстым ветрам учыніла сапраўдны здзек. Спярша начное свяціла, здавалася, наўмысна ўварвалася ў сенцы мутнаватым малочным снапом, каб падсвяціць прыблуду і дапамагчы апрануцца. Было ўражанне, што заўсёды абыякавая да зямных спраў поўня гэтым разам вырашыла адначасова і падбухторыць хціўца найхутчэй зрабіць задуманае — задаць лататы, і дапамагчы. Яна ўважліва высвечвала ўсе дэталі цяжкаватай вайскавай амуніцыі, каб баязлівец-чужак нічога ў хаце не забыўся і надалей, што здаралася даволі часта, не шукаў прычыны для вяртання. Задзірысты вецер, наадварот, непрыязнасці не хаваў. Як толькі ліхадзей паказаўся ў чорным дзвярным праёме, наляцеў ураганам, з адчайнай злосцю рвануў з саламянай страхі рэшткі порсткага снегу і секануў чэкіста па твары, вачах, шыі драбнюткімі калючымі ледзяшамі, перамешанымі з драблёнай саломай. Шалёны і злы, ён, здавалася, помсціў чалавеку-прыблуду і за сябе, і за вечна маўклівы месяц, помсціў за нешта вельмі кепскае, вядомае толькі яму і бруднаватаму, плямістаму сябруку, начному ахоўніку зямных тайных спраў. Злы і яршысты, ён

---

¹ Пачатак у №№ 11—12 за 2023 год.

уладарна сігануў пад гімнасцёрку і да колкіх, непрыемных пупырышак працяў нядаўна ўгрэтае начнымі любошчамі грэшнае цела.

Але чалавек, як аказалася, зусім не спужаўся разбойнага ледзянога нападу. Ён бадзёра крактануў, расправіў плечы, заплюшчыў вочы і сцішыўся ў чаканні чарговага налёту калючых ільдзінак. Разгульны вецер адчуў, што помста не ўдалася, скавытнуў праржавелымі дзвярнымі завесамі і сціх. У яго не было аніякага жадання надалей траціць сябе, сваю моц на гульню «хто каго» з гэтай непрыемнай яму істотай.

На дварэ было яшчэ цёмна, і чэкіст змахнуў са шчок халодныя кроплі дажджу, што незразумела адкуль зваліліся на твар, замітусіўся. Неба на ўсходзе ледзь прыкметна шарэла, і Маняка цяпер гэтая акалічнасць трывожна хвалявала. Па хаатычным, прадыктаваным страхам плане ён павінен знікнуць не прыкметна для сваіх авантурных ваяк. Ці то з-за нервовай трасучкі ў руках, ці то новыя анучы яшчэ як след не прыцёртыя, а мо вузкаваты пад'ём у халявах, толькі правая нага стопарылася ў вузкаватым пад'ёме не надта практычных, але стыльных ботаў. Нешта шкодзіла справіцца з анучамі, і ён, не доўга думаючы, зрабіў крок на двор, сеў на макраваты ганак і пры святле поўні зусім лёгка нацягнуў боты. Адчуўшы прыемнае цяпло ануч, якія шчыльна атулілі падэшвы ног, Маняк задаволена прыцмокнуў, падхапіўся, накінуў кашушок, аперэзаўся партупеяй і, калі прыладжваў шашку, нечакана пачуў ціхае конскае ржанне. Азірнуўся на хлеў, дзе начаваў варанок, убачыў каня і зноў, цяпер ужо стомлена, прысеў на ганак. Стася трымала за грыву ўжо асядланага варанка, і чамусьці гэта ні кропелькі Маняка не здзівіла.

— У стойле канёк нечакана забуяніў, пэўна ж, цябе ў сенцах пачуў... — вінавата прамямліла каханка і, з-пад ілба зірнуўшы на Маняка, дадала: — Каб хто не дачуўся, вырашыла супакоіць, а заадно і падмагчы... Вось, асядлала...

Жанчына рашуча падвяла коніка да брамкі, накінула аброць на бліжні пахілы слупок і, капрызна надзьмуўшы шчокі, бадай, упершыню не стрымала сябе, раздражнёна ўпікнула эгаістычнага кавалера:

— А яшчэ, Вова, не развітаўся...

— Але ж як ты змагла, гэткая?.. — Вова своечасова прыкусіў язык, бо яшчэ на пачатку іх заляцанняў напоўніцу зведаў, якім бывае запальчывы характар каханкі, калі яна чуе хоць намёк на яе суровы волатаўскі целасклад. Убачыў, як грозна насупілася жанчына, палахліва прамармытаў спачувальнае: — Ты ж магла параніцца, сама казалася, што патаемны лаз толькі для мяне, малюпасенькага!

— Мой малыш — у сенцы, а я — у акно, — расплылася шырокай усмешкай каханка, гарэзна зірнула на шчуплага Маняка, які і на ганку быў на паўгалавы меншы за яе, дадала: — Зрэшты, не гэткая я і вялікая... Гора прыцісне — праз лаз ластаўкай вылечу... А табе, Вова, ліхую гадзіну лепш у мяне перасядзець, — неяк нязмушана, па-свойску перавяла жанчына гаворку на хвалюючае. — Людзі не дапамогуць, многа злога зрабілі твае чэкісты... І ведай, што на гэтым баку ракі не схавашся, а ў глухі лес, што за Дзіснай, у разліў не здолееш перабрацца.

— Здолею, яшчэ як здолею, — рашуча запырэчыў Маняк. — Ведаю брод, і не адзін... Змагу верхам і на кані перабрысці.

— Ты — мужык, табе і рашэнні прымаць, — цяжка ўздыхнула Стася і надтрэснутым упалым голасам, здавалася, вось-вось расплацацца, дадала: — Ве-

дай, любы: калі нешта пойдзе не так, то вяртайся, ніводны сабака ў маёй хаце цябе не знойдзе.

— Цьфу-цьфу на цябе, закаркала варона, — замахаў рукамі Маняк. — Не кажы абы-чаго, лепш памаліся за мяне...

— Памалюся, але ж Гасподзь ці захоча пачуць? Ты ж цяпер нейкай не нашай, людзі кажучь, паганскай веры...

— Цыц, баба! Не твайго розуму пра веру казаць, — строга буркнуў Маняк, падумаў і, як нейкую страшную тайну, масленым запалым голасам дадаў: — Калі хочаш ведаць, я і ў камуністаў не веру... Мо некалі там, — ён тыцнуў ўскінутай рукой у неба, ціха прашаптаў, — нявер'е гэтае залічыцца? — Зрабіў паўзу, папрасіў: — Калі не атрымалася паціху выслізнуць з хаты, то збяры што-нішто ў дарогу.

— Табе торбачку прыпасаў і коніку некалькі кіль аўса ўжо да сядла прывязала, — надрыўна адказала Стася і нечакана для Маняка абхапіла каханка, лёгка прыпаднела на ўзровень з сабой, твар у твар, і моцна пацалавала ў вусны.

Каханак не супраціўляўся, ведаў: марная справа — у гэткія хвіліны прэчыць закаханай жанчыне. Ён моўчкі чакаў, калі Стася нацешыцца, паставіць яго на зямлю і прытуліць галаву да сваіх усхваляваных грудзей. Усё так і адбылося, толькі гэтым разам жанчына даўжэй, чым звычайна, яго не адпускала і ўвесь час жаласліва ўсхліпвала. І ўсё ж немінучы момант настаў. Стася, быццам успомніўшы туманны, ёй не зразумелы намер свайго кавалера задаць лататы, каб няведама дзе пераседзець ліхую гадзіну, рэзка адступілася, адчайна выдыхнула:

— Ідзі ўжо, віднее...

Маняк крутнуўся, выцер далонню вільготныя вусны, буркнуў:

— І калі толькі ўсё паспела?.. Але ж дзякуй... І не памінай ліхам.

— Пра ўцёкі ў сне мармытаў, вось і пасобіла, — з трывогай у голасе азвалася Стася, зрабіла крок услед і, прыкрываючы далонню вусны, гучна ўсхліпнула. Без усялякай надзеі на паразуменне жаласліва прапанавала: — Вова, каб не надарылася гора ды яшчэ нечага большага, застанься, прашу цябе...

Ад нечаканасці ўцякач здрыгануўся, прыпыніўся. Каханка не толькі паўтарыла словы, некалі чутыя ад маці, але па нейкай злой іроніі яны прагучалі і з інтанацыямі яе голасу. Гэтая слязлівая просьба была адзіным успамінам з былога жыцця, працоўнага і ціхамірнага. Голас маці, яе сардэчная просьба калі-нікалі нагадвалі аб сабе, і кожны раз яны ўспаміналіся ў цяжкія хвіліны. Надаралася, ушчуваў сябе за прапушчаны міма вушэй мацярынскі заклік, разумеў: калі б паслухаў маці, жыццё магло скласціся іначай, без крыві і здзеку з людзей.

Памятае, што тады таксама была раніца, на дварэ вясна, разліў і ён гэтак жа ўцякаў з роднай хаты куды вочы глядзяць... Жаданне жыць весела, багата і ў сваё задавальненне скончылася лаўкай падсудных і катаргай. Ён падбухторыў двух закадычных сяброў, якім, як і яму, не хацелася жыццё правесці ў сялянскіх руплівых клопатах, што, па іх разуменні, было раўназначным смерці. Яшчэ малымі сябры апантана марылі знайсці скарб і імгненна разбагацець, каб потым да скону жыць весела, у сваё задавальненне. Сябры не толькі марылі і фантазіравалі, яны капалі, шукалі багацце ў развалінах старога, даўным-даўно зруйнаванага палаца, які па легендзе належаў князю Усяславу Брачыславічу, дзеду самой Еўфрасінні Полацкай. Канешне, нічога не знайшлі,

але не адступіліся, вырашылі: калі падраснуць, абавязкова здзейсняць дзіцячую мару, нават калі гэта будзе супрацьзаконна.

Змоўшчыкі пасталелі, увабраліся ў сілу і пра ўгавор не забыліся, зноў сабраліся на нараду і вырашылі, што настаў час дзейнічаць. Некалькі разоў ім удалося абабраць п'янаватых купчыкаў, якія выйшлі з шынкі. У аднаго з іх, акром грошай, быў і рэвальвер. Лёгкая здабыча разагрэла хцівыя апетыты цяпер ужо злачынцаў. Узброеныя пісталетам і нажамі хаўруснікі вырашылі пайсці на рабунак цягніка, а дакладней, паштовага вагона, у якім перавозілі каштоўнасці і, канешне ж, грошы. Пра вагон падчас сумеснага застолля расказаў вакзальны служка. Чым скончылі шукальнікі лёгкіх грошай, успамінаць не любіў, але просьба маці была ў памяці і заўсёды балюча сцябала па душы. І цяпер выключэння не здарылася.

Ён з апошніх сіл стараўся не паказаць сваёй хвіліннай слабасці і нахлынулага вострага жадання вярнуцца, каб зноў апынуцца ў абдымках каханкі. Маняк зрабіў выгляд, што не пачуў просьбы Стасі, і, скінуўшы са слупка аброць, трымаючы коніка за вуздэчку, зацугляў яго. Потым няспешна праз вузкаватую брамку вывёў варанка з панадворка і, не азіраючыся, заспяшаўся ў бок блізкіх кустоў, што ў прыцемках высіліся цёмнай сцяной недалёка ад хаты. Ён памятаў яшчэ тую хвалючую сцяжынку, па якой некалі ўпотаікі наведваўся да каханкі.

За спінай Маняка ўжо нібыта прагнулася вёска, а хутчэй за ўсё, яна і не засынала... Сотня начлежнікаў, што гэтак нечакана звалілася на галовы вяскоўцам, пазбавіла іх магчымасці займацца штодзённымі абавязковымі клопатамі. Гаспадары вымушаны былі пастаянна трымаць навідавоку ўзброеную, нецвярозую ватагу, да таго ж не надта сумленную і разгульную. Мужыкі аберагалі не толькі жыццё сямейнікаў, яны сцераглі і гаспадарку. Ім не шкада было выпітай гарэлкі, якую з веданнем справы знаходзілі выпівохі. Ачмурэлыя ад гарэлкі і сваёй вольнасці ваяры, здавалася, мелі сабачы нюх на самагон. Шукалі і знаходзілі жаданае ў самых неверагодных, цяжкадаступных месцах. Яны абшарвалі і падполлі, і гарышчы, і ўсе патаемныя закуткі. У засеках пацярпела нават бульба, дзе да пары, як кажуць, на чорны дзень, былі прысыпаны клубнямі слоікі дурману.

У гаспадароў вёскі гэтым разам стаўся на ўсіх адзін клопат: не толькі трымаць навідавоку жанок і маладых дзяўчат, яны мусілі зберагаць хаты, пуні, хлявы і асабліва адрыны... Баяліся, што каторы п'яны курэц, нават не жадаючы горшага, няўзнак можа нешта падпаліць. Засне ў сене з непатушаным недакуркам — і прыйдзе вялікая бяда. У які бок будзе дзьмуць вецер, там агонь на сваім шляху і выпаліць усё датла.

На ўсходзе ўжо і неба пасвятлела, і туманная шэрань з неахвотай пакідала зямлю, а ў вёсцы ўсё яшчэ чулася п'яная нястройная гамана. Дзесьці нязвязна, як цвіком па шкле, скавытаў гармонік, чуліся крыкі і сабачы брэх, стомлены і вінавата-звяглівы. Але больш за ўсё рваў душу патрабавальны, да хрыпаты надрыўны рык непадоеных кароў. Толькі аднаму камандзіру разгульнай ватагі гэтая сітуацыя была на руку. Маняк спадзяваўся, не, ён быў упэўнены, што застаўся незаўважаным сваімі падначаленымі, калі задаваў драпака.

На віхлястую, ледзь прыкметную сцежку, што некалі сам пратаптаў, патрапіць не ўдалося. Патаемная сцяжынка ніколі не чакала пралюбадзее, як тое рабіла Стася, што вечар выглядаючы каханка з вокнаў хаты, і пасля апошніх

крокаў прыблуды, з задавальненнем змахнуўшы з сябе блудны пыл яго навак-саваных ботаў, даволі хутка шчыльным бильнягом прарасла.

Маняк з цяжкасцю правёў коніка, лічы, прадзёрся праз густы арэшнік, пераплецены павойным ссохлым хмелем, і, калі нарэшце свежы подых недалёкай ракі пругкім халодным ветрам нагадаў аб сабе, бягляк спешна і нечакана спрытна асядлаў варанка. Абцасамі толькі ціскануў на бакі нястомнага памочніка, падаў умоўны знак застаяламу ў хляве рысаку і, прыгнуўшыся да мускулістай конскай шыі, папусціў аброць. Варанок, адчуўшы якую-ніякую волю, з месца рвануў у змрочны імглісты туман, набрынялы пахам перапрэлай травы і лісця. Але праз некалькі хвілін конік, быццам адчуўшы няясную нудлівую трывогу гаспадара, хаду збавіў, бадзёрасці ў яго значна паменела. Ён спачувальна касавурыўся на Маняка, які якраз у гэты момант згадаў цёплую хату Стасі. Няўдалому кавалеру мроіліся дотыкі волатаўскіх рук каханкі, ён, як ніколі ў жыцці, адчуваў іх спагаду і ласкавую гарачыню. А яшчэ ўваччу раз-пораз мільгала вялікая патэльня з яечняй у смажаным сале, перасыпаная кропам. І ўсё ж не мінулае бударажыла пачуцці, з каляіны выбівалі думкі пра бязрадасную будучыню, што чакала на тым беразе Дзісны. Разважаючы пра бадзяжнае жыццё, Маняк перарывіста, цяжка ўздыхаў, і, пэўна, гэты трывожны настрой у поўнай меры перадаўся варанку.

У нейкі момант Маняк усё ж заўважыў, што конь зусім няспешна перабірае нагамі. Слязлівае вока жарабка з папрокам касавурылася на гаспадара, і чэкісту падалося, што конік не толькі ведае патаемныя думкі гаспадара, ён іх падтрымлівае і чакае загаду, каб развярнуцца на сто восемдзсят градусаў. Маняк быў недалёка ад праўды. Конік і сапраўды ўспамінаў утульны хлеў і рэшту аўса ў драўляных старых надтрэснутых начоўках, што засталася недаедзенай.

У Маняка зноў прамільгнула навязлівая думка пра пасыльнага, які, магчыма, у гэтую драматычную для яго хвіліну шукае па вёсцы камандзіра, каб перадаць загад аб вяртанні. Пад капытамі захлюпала вада, і вершнік, ухвальна паляпаўшы варанка па шыі, прашаптаў: «Маладзец... не забудзь... А я ўжо і праехаў бы міма гэтага броду...» Сказаў і хуценька недаверліва азірнуўся. Ён не мог паверыць сваім вачам: варанок толькі што спусціўся з высакаватага абрыву, а сам гэтага і не заўважыў.

Конь зрабіў яшчэ крок, потым, абмацваючы дно, другі і стаў, зачасціў капытамі на месцы. Чэкіст нокнуў, тузануў аброць, амаль з усёй сілы ціскануў абцасамі на бакі жывёлы, але варанок надрыўна захроп — і ні з месца. Маняк нахіліўся, памацаў правую халяву бота, за якой звычайна тарчала рукаятка нагайкі, і не знайшоў. Згадаў, што вельмі часта паганяла забываў, а то і наўмысна пакідаў, каб была нагода вярнуцца да ўпадабанай жанчыны, з якой правёў ноч. Ён цяжка ўздыхнуў і без усялякай злосці, нават з унутранай радасцю, што знайшлася прычына не выглядаць баязліўцам у вачах каханкі, калі некалі давядзецца яе наведаць, гучна сказаў:

— Пашэнціла табе... Быў бы бізун — імгненна б знаравіў цябе.

У гэты момант нечаканая згадка, што апошнім часам яго ніхто не баіцца, больш за тое, ім панукаюць, якраз як і ён на каня, бяссільнай помстай ускалыхнула душу. Глядзеў на наравістую конскую шыю і адчуваў, што гэтая жывёліна ведае яго бесхарактарнасць, слабавольнасць і пасміхаецца.

— Ну, не, даражэнькі, не будзе па-твойму, — працадзіў ён скрозь зубы, і гарачая, лютая нянавіць шыбанула ў скроні. Цяпер толькі помста кіравала

ім. — Я прымушу цябе, воўчае мяса, слухацца... Ты мне падпарадкуешся ці будзеш люта пакараны... Ахвярны казёл — ты, а не я...

Маняк некалькі разоў гучна нокнуў і з усёй сілы ўдарыў каня ботамі па рэбрах. Калі ж варанок ніводнага кроку ў раку не зрабіў, выхапіў пісталет, пісклява ўскрыкнуў:

— Зараз гахну з рэвальвера... Першы раз над галавой... Калі стралой не заляціш на той бераг, другі стрэл будзе ў вуха...

— Рукі ўгору!.. Стаяць на месцы!.. — гарматным рэхам прагучаў за спінай жорсткі загад.

— Пісталет кідай у ваду і кіруй каня да берага, — загадаў другі голас, больш мяккі.

— Адставіць тапіць зброю! — умяшаўся ў гаворку трэці чалавек, па ўсім, галоўны, бо два першыя імгненна прыціхлі. Уладны голас працягваў: — На тры... праз галаву... кідай пісталет на бераг... І не прамахніся, потым самому ж яго і шукаць...

Маняк выканаў загад, і адчайная думка бы іголкамі прашыла свядомасць: «Раптам белякі, а на шапцы чырвоная стужка...»

— Таварыш камандзір, зірніце на кажушок, — прабасіў першы голас. — Афіцэр!.. Як піць даць, блакітная кроў!.. Можна, адразу ў распыл?..

— Т-таварышы... — з усіх сіл радасна залямантаваў Маняк. — Свой я, свой... Вось, і чырвоная стужка на шапцы... — Ён сарваў з галавы вушанку і штосілы кінуў услед за рэвальверам.

Галасы змоўклі, Маняк пачуў, як хтосьці з чырвонаармейцаў скокнуў з каня, пэўна, падбіраў з долу пісталет з шапкай, і гэта надало большай рашучасці.

— Маняк я, начальнік ЧК... І камандзір дзісенскага атрада дабравольцаў, — надаўшы голасу як мага больш цвёрдасці, крыкнуў бяглык.

— Свайго ледзь не прыстрэлілі... — буркнуў першы голас.

— Калі так, кіруй, таварыш Маняк, на бераг, — загадаў галоўны. — Мы цябе якраз і шукаем. Толькі дзе людзі? Дзе сто чалавек добраахвотнікаў? Чаму камандзір адзін перапраўляецца на той бераг?

Маняк разгубіўся. Ён ліхаманкава шукаў хоць нешта праўдападобнае на свой хітры манеўр і, нічога лепшага не прыдумаўшы, гукнуў:

— Тут заўсёды быў брод, вось і спрабую па мелкаводдзі перабрысці. Атрад павінен у час прыбыць на месца дыслакацыі... Толькі вада дужа высокая...

— Хто ж у паводку праз Дзісну брод знойдзе? Гэта ж не лета... Але чаму сам?.. Няўжо камандзіру няма чым заняцца?.. — не адступаўся, дапытваўся галоўны чырвонаармеец.

Маняк павесялеў, адчуў, што бяда прайшла міма і ён дакладна ведае адказ, які задаволіць дапытлівага вайскоўца. Дакрануўся да нагруднай кішэні, у якой ляжалі мандаты камандзіра добраахвотнікаў і начальніка ЧК (з-за агульнай мітусні, звязанай з адпраўкай на фронт, афіцыйна абавязкі з яго не знялі і дакумент не забралі), а калі так, то ён павінен адпавядаць статусу начальніка ў самастойнасці прыняцця рашэнняў і абавязкова згадаць найгалоўнейшы заклік урада маладой Савецкай рэспублікі да камуністаў і чырвонаармейцаў: разбіць ворагаў і вярнуцца з перамогай...

— Рака і мясціны мне добра знаёмыя, — кіруючы варанка да берага, з пыхай прамовіў Маняк, — а вось добраахвотнікаў ведаю кепска, яшчэ не паспеў разабрацца, хто чым дыхае... Многія ў баях не былі, сябе не праявілі...

З майго боку гэта звычайная перастрахоўка... Людзі кажучь: калі хочаш, каб нешта было зроблена добра, зрабі сам.

— Складна гаворыш, толькі чаму гэткага руплівага камандзіра з яго войскам мы павінны шукаць? Як ваяваць збіраешся, калі не ўпэўнены ў сваіх людзях?

— Я начальнік дзісенскага ЧК і камандзір атрада добраахвотнікаў! — напусціўшы на сябе важнасць, загарачыўся Маняк. — І ваяваць мы будзем да поўнай перамогі над ворагамі рэвалюцыі... Чаму асабіста шукаю брод?.. А вы не падумалі пра тое, што камандзір не можа дапусціць, каб падчас пераправы вораг сустрэў атрад свінцовымі кулямі? А можа, думаеце, што праціўнікі рабоча-сялянскай улады толькі на тым баку акупаў?

— Пакажы дакумент — і мы паверым, — паклаў руку на шашку каржакаваты чырвонаармеец, па ўсім, ён і быў за галоўнага. — Калі ўсё, што сказаў, праўда, атрымаеш дэпешу ад камандзіра палка. У мяне загад: узгадніць маршрут, абазначыць на карце месца дыслакацыі твайго атрада на перадавой. Можа стацца, што і пераходзіць Дзіснун не трэба...

Маняк працягнуў каржакаватаму абодва мандаты і ў думках зноў пахваліў сябе, што не сарваў з шапкі чырвоную стужку і не спаліў дакументы. Яшчэ раніцай, калі ўцякаў ад Стасі, узнікла злараднае жаданне адкараскацца ад усяго, што звязвала з дзісенскім начальніцкім перыядам жыцця. Ужо выходзіў з хаты, як позірк зачэпіўся за тлеючае вуголле ў позна паленай печы. Ён нават прыпыніўся, гэтак хацелася ў той момант адным махам пазбавіцца і ад камандзірства, і ад бальшавіцкага кантролю над сабой. Ён кінуў бы мандаты на вуглі, каб не занятыя вайскавай амуніцыяй рукі. Аднак не зрабіў гэтага, пабаяўся нарабіць лішняга шуму і разбудзіць каханку. Чамусьці сягоння не хацелася ў вачах каханкі выглядаць бязліўцам, хоць у яе прысутнасці ніколі на гэтую рысу характару не звяртаў увагі. Ён і апраўданнаў сваім учынкам не шукаў, іх заўсёды знаходзіла Стася. Ведаў: яна кахае такім, які ён ёсць, у вачах жанчыны Маняк — лепшы, чым хто, і ніколі ні ў чым не вінаваты. А сягоння ён зробіць па-свойму, каханка павінна ведаць, што ён здольны на ўчынак. Падумаў і вырашыў пазбавіцца ад дакументаў трошкі пазней, калі пакіне вёску. А яшчэ праз хвіліну галава прасвятлела, бязглуздыя думкі зніклі, інстынкт самазахавання імгненна падказаў, што нельга мандаты ні паліць, ні рваць. Што як фартуна ўсміхнецца і дакументы спатрэбяцца? Яго ніяк не пакідала надзея на вяртанне да ранейшай службы. Не, ён лепей іх прыхавае, а то і прыкапае для надзейнасці пад якім дрэвам. А потым была сустрэча з каханкай у панадворку, і балючая размова начыста выбіла з памяці задуманае. І вось цяпер, звысоку пазіраючы на чырвонаармейцаў, камандзір-уцякач ледзь стрымліваў пераможную ўсмешку.

Каржакаваты, сілячыся разгледзець у ранішняй шэрані літары, слепавата ссунуў бровы да пераносся і доўга вадзіў па паперы тоўстым рудым ад махоркі пальцам.

Адзін з чырвонаармейцаў выцягнуў карабок:

— Федзя, мо падсвяціць?

— Не, — прамармытаў Федзя. — Трохі бачу, а запалкі паберажом, яны ж на вагу золата, без іх ні самакрутку прысмаліць, ні цяпельца раскласці.

Федзя засяродзіўся на вывучэнні мандатаў. Ён смешна шавяліў вуснамі, прыцмокваў і, калі нарэшце прачытаў, шумна ўздыхнуў і, не падымаючы галавы, задаволена буркнуў:

— Сямён, вярні камандзіру рэвальвер і шапку. — Падаў Маняку дакументы, ніякавата выдыхнуў: — Выбачай, камандзір... Не прызналі...

— А як прызнаць, калі ён адзін з рэвальверам у руцэ раку фарсіруе? — ці то жартам, ці то ўсур'ёз падаў голас той, хто прапаноўваў пульнуць у Маняка.

— Яшчэ вось што, — каржакаваты выцягнуў з-за пазухі пульхны канверт і, не звяртаючы ўвагі на спробу чырвонаармейца апраўдацца за сваё «пульнуць», прабасіў: — Трымай дэпешу ад камандзіра сто сорок пятага палка... Ведай, цяпер ён і твой камандзір... Што ў дэпешы, убачыш і прачытаеш сам, а на словах камандзір прасіў перадаць, што табе з атрадам лепш не затрымлівацца...

— Калі гэтак сказаў, дужа кепскія справы ў таварыша Маняка, — надрыўна рагатнуў Сямён і тут жа, як нічога ніякага, спытаў: — Камандзір, мо на тытунь багаты?

Маняк дастаў пачак цыгарэт (той самы дзісенскі канфіскацыйны), хацеў падаць пачак, але перадумаў, выцягнуў адну цыгарку. Учарнелы твар Сямёна расплыўся зайздроснай радасцю.

— От гэта вешч! Глядзіце, як тылавя жывуць! Я гэтаксама хачу...

Маняк прамаўчаў, але ў думках пашкадаваў і гэтую цыгарэту. Дзеля гаваруноў кшталту Сямёна, а таксама чынуш ніжэйшых па рангу, як і для звычайных прасталюдзінаў, у яго быў прызапашаны капшук з махоркай.

— Але ж тылавікі багатыя не толькі на цыгарэты, — прабасіў маўклівы чырвонаармеец, які напачатку загадаў Маняку ўзняць рукі ўгору. — Зірніце, хлопцы... У яго да сядла прывязаны мяшэчак, па ўсім, з аўсом для каня, а другі, пэўна, з харчамі... Можа, гэты камандзір — зусім і не камандзір? Зрэшты, хто начальніка ЧК на фронт справодзіць? Хіба ў Дзісне мала работы? Я чуў, што ў Дзісенскім павеце нейкія «зьялёныя» аб'явіліся...

— Сцёпа, не чапляйся да таварыша Маняка, — махнуў рукой Фёдар, быццам хацеў прыкрыць рот недаверліваму чырвонаармейцу. — Заданне мы выканалі: камандзіра добраахвотнікаў знайшлі, дакументы праверылі, дэпешу перадалі і наказ ад нашага камандзіра палка таксама... — Ён прымоўк, падумаў і, скасіўшы вочы на прывязаны мяшэчкі, крактануў: — І сапраўды, таварыш Маняк, калі прыглядзецца, то прыпасаў у цябе на далёкую дарогу...

— Няўжо вы без сухога пайка выправіліся ў пошукі майго атрада? — як мага спакайней запытаўся чэкіст. — Што-нішто таксама боўтаецца каля вашых сёдлаў... Вось і ў мяне трохдзённы запас на каня і сябе... Сітуацыя вымушае недатыкальны запас каля сябе трымаць... А калі сумняваецца, прашу ў штаб, гасцямі будзеце.

— Федзя, можа, махнём? — засвяціліся вочы ў Сямёна.

— Думаю, што і лазня яшчэ не прастыла, і юшка са шчупака ёсць наварыстая. — Маняк з нахабнай усмешкай на твары наўмысна падахвочваў чырвонаармейцаў. Прайдзісвет ведаў, не, быў перакананы, што гэты Фёдар па натуре — службіст, і ўжо наперад паспеў пралічыць, хто акажацца вінаватым, калі атрад Маняка своечасова не прыбудзе ў размяшчэнне палка.

І лепей, як напісаў апостал Павел, не скажаш, бо сапраўдны хрысціянін ніколі не прамяняе сваю душу, спадчынніцу Божую, на рабскае існаванне без надзеі на жыццё вечнае. Хрысціянін ніколі не захоча вярнуцца да нікчэмнага абразлівага рабства, вярнуцца «да слабых і нікчэмных стыхій», што нам сягоння прапанавалі. І яшчэ: з Богам у душы і сэрцы мы імкнуліся і пастаянна імкнёмся да святасці, а сягонняшнія ўладары абяцаюць у недалёкай будучыні менавіта тую самую «**нікчэмную стыхію**», яны абяцаюць для ўсіх людзей жыццё ў вечнай зямной «праздноти!». Дзеля гэтага толькі і трэба, што разбурыць старое і пабудаваць новы свет, камуністычны. Але ж гэтакага і ў прыродзе не існуе, бо жыць прывольна і весела могуць не ўсе, хтосьці павінен працаваць, і, адпаведна, што зарабіў — тое табе і заплацілі, на тое жывеш сам і твая сям'я. Значыцца, будуць тыя, хто дае работу і плаціць, яны ж — гаспадары, адпаведна, будуць і тыя, хто сваім мазалём зарабляе сабе на жыццё ў камунізме. І хто з іх «раб»?.. У такім грамадстве ніколі не будзе роўнасці, той самай роўнасці, абяцанай для ўсіх на этапе разбурэння. А хрысціянін, як вядома са Святога Пісання, не раб, ён — сын, спадкаемец Бога, і мы ўсе, хто б кім ні быў у жыцці зямным, роўныя перад Госпадам.

Бацюшка Канстанцін зрабіў некалькі глыткоў халоднай гарбаткі, стрымана зірнуў на ахоўніка, запытаўся:

— Адкажы, Ваня: калі людзі адкараскаліся ад Бога, каму гэта выгадна?.. Яны цяпер чые?.. Хто валадар душ іхніх?.. Кажуць жа, што пустым месца не бывае, бо ўсялякая пустата чымсьці запаўняецца.

— Яны самі па сабе, — сказаў хлопец першае, што прыйшло ў галаву.

— Не, хлопча, не самі па сабе. Толькі аднаму біблейскаму персанажу гэта выгадна, і толькі ён, сатана, будзе пляскаць у ладкі. Цяпер адступнікі ў поўнай ягонай уладзе.

У камеры настала гнуткая, напружаная цішыня. Свяча дагарала, на сценах і столі мітусіліся хісткія цені. Іерэй глядзеў на ўсхваляваны твар ахоўніка, бачыў, што размова ўзяла хлопца за жывое, што яму зусім няпроста ў адзін міг асэнсаваць і правільна зразумець пачутае. Тым не менш бацюшка Канстанцін свядома спяшаўся аздачыць Івана, даць кірунак, прымусіць задумацца і надалей, калі давядзецца, ужо самастойна не толькі чытаць Евангелле, але і жыццё сваё ўзгадняць з запаведзямі Хрыстовымі. Праўда, гэта магло здарыцца толькі ў выпадку, калі Іван не адхінецца ад веры. І не выпадкова, не на пустым месцы ўзнікла тая трывога. Цяпер перад ім чалавек усхваляваны, засяроджаны, нават рашучы... Але ж такі Іван сягоння, а што з ім будзе заўтра? Каго будзе слухаць і якое зерне выпее ў ягонай агрубелай душы? У падспудным прадчуванні, што сягонняшняя размова можа стаць апошняй, іерэй працягваў:

— Паўтаруся: выбар за табой, і, як бы ні склалася тваё жыццё, трымайся праўды, заўсёды прыслухоўвайся да свайго сумлення... Згадваючы Бога, ты пастаянна наракаў на Яго справядлівасць, дакладней, на Яго несправядлівасць...

У гэты момант з калідора даляцеў грубы голас Палікарпа. Іван паглядзеў на паднос, расчаравана ўсклікнуў:

— Бацюшка, вы так нічога і не з'елі!?

— Будзем лічыць, што наша шчырая гаворка замяніла абед...

Надалей бацюшка Канстанцін загаварыў таропка, час ад часу прыслухоўваючыся да тупату ног у калідоры. Ён адчуваў нейкую недасказанасць, спяшаўся.

— Ты забытаўся, Ваня, зрэшты, як многія. Ісціна, прапанавая рэвалюцыянерамі з падмочанай рэпутацыяй, не можа быць неаспрэчнай. А куды дзецц ісціну ранейшую? Яна ж вякамі з малаком маці ўсмоктвалася ў целы, душы, свядомасць. У нас ніхто не запытаўся, хочам мы перамен ці не... З гэтага паўстаюць лагічныя... не, лёсавызначальныя пытанні: каму верыць, за кім ісці?.. Тваё жаданне знайсці адказы аказалася мацнейшым за турэмныя краты... Не мне, грэшнаму, некага судзіць, у тым ліку і цябе, скажу толькі тое, што любіў паўтараць мой татка, бацюшка Дзмітрый: «Няхай кожны судзіць сябе сам, сваім сумленнем...» Шчыра прызнаюся, што падчас нашых, Ваня, сустрэч, пасля кожнага твайго няўцешнага маналогу мне заўсёды хацелася дазнацца: што адбывалася ў тваёй душы, калі быў на вайне і бачыў забойствы, калі перажываў несправядлівасць, здраду, зладзейства? Сягоння на ўвесь свет з тваіх вуснаў сыплюцца толькі абвінавачванні, ганьба, насмешкі. А што было тады?.. Няўжо чужое зло настолькі запаланіла свядомасць, што і душа твая, і розум цалкам паддаліся граху? Не заганяй сябе ў тупік, не траць жыццёвыя сілы ўпустую, бо толькі Бог ведае, каму і што ўгатавала будучыня. Мы не павінны шукаць вінаватых і ставіць сябе вышэй за іх, бо ў Святым Пісанні сказана: «...Хто лічыць сябе нечым, будучы нічым, той ашуквае самога сябе... Не ашуквайце сябе: Бог асмеяны быць не можа. Што пасее чалавек, тое і пажне» (Гал. 6, 3—7).

Цяжкае шарканне падэшваў набліжалася, за дзвярамі было ўжо чуваць хрыпатае сапенне. Бацюшка Канстанцін, назіраючы, як Іван спешна ўкрывае ручніком ежу, а потым мітусліва разам з падносам хавае ў сене, і разумеючы, што ліміт іх гутаркі цалкам вычарпаны, прамовіў:

— Бог міласцівы, і, каб атрымаць Яго дараванне, трэба шчыра пакаяцца ў сваіх грахах. Памятай гэта, Ваня! А справядлівымі павінны быць людскія законы, і вельмі добра, калі людзі і суддзі будуць ставіцца да любога чалавека без зла ў сэрцы... Як сказана ў Святым Пісанні, «не будзь пераможаны злом, а перамагай зло добром» (Рым. 12, 21). І яшчэ адна парада, можа, адна з найгалоўнейшых: стаўся вельмі ўважліва і адказна да здзейснага добра.

— Бацюшка зусім збіў з панталыку, — цяжка ўздыхнуў Іван. — Заклікалі перамагаць зло, а цяпер што?.. Дабро ў нечым вінавата?.. Выходзіць, што людзі праўду кажуць: «Не рабі добра, не атрымаеш зла?..»

— Прыкмечана правільна. Калі, напрыклад, некаму ў нечым дапаможаш і тут жа пра сябе падумаеш: «Які я маладзец!..» — то лепш бы добра і не рабіў, бо гардыня — грэх вялікі — у поўную сілу забуяла ў тваёй душы. Рабі чалавеку добрае так, каб у яго не склалася ўражанне, што ты чакаеш нешта ўзамен.

Працяг будзе.

ПАЭЗІЯ

Настасся Нарэйка ШУКАЮЧЫ ГОЛАС

Вершы

Нарэйка Настасся Мікалаеўна нарадзілася 28 кастрычніка 1986 года ў Маладзечне. У 2004 годзе скончыла Маладзечанскую беларускую гімназію, у 2009 годзе — Інстытут журналістыкі БДУ, па размеркаванні трапіла ў рэдакцыю раённай газеты «Навіны Камянеччыны», дзе і сёння працуе адказным сакратаром. З 2019 таксама працуе інструктарам па прапагандзе беларускай мовы і літаратуры пры Брэсцкім абласным аддзяленні Саюза пісьменнікаў Беларусі, кіруе літаратурным гуртком для школьнікаў «Жарынка», створаным пры рэдакцыі названай вышэй газеты.

У 2013 годзе выдала кнігу вершаў «Магдэбургскае права маёй душы», за якую ў 2017 годзе атрымала літаратурную прэмію Брэсцкага абласнога выканаўчага камітэта імя Уладзіміра Калесніка.

ШУКАЮЧЫ ГОЛАС

1.

Письмовы стол чакаў мяне дарма.
Віны яго не будзе ды і няма
У немаце, што мне кідае лёс
Не з жартам, не з усмешкай, а ўсур'ёз.
Няма чаго сказаць? Тады маўчы.
І плача мой анёлак на плячы.
І плача — толькі злосна — той, другі.
І плечы як у рэчкі берагі.
І я рака, глыбокая рака.
І да паперы цягнецца рука,
І сэрца развучылася гарэць,
А гэта для паэта толькі смерць.
Я белая, халодная рака.
І ўздрыгвае ад сутаргі рука,
І немагчыма выпрастаць яе,

І нешта гаварыць мне не дае.
Я горкая, павольная рака.
І нехта ціха кліча з беражка,
І нехта просіць: «Думаі і маўчы».
І плачуць два анёлы на плячы.
Я ціхая, я верная рака.
Я сёння, Божа, у тваіх руках.

2.

На верасы кладзецца цішыня.
І стоячы адна перад нябёсамі,
Я чую, як дажджы вакол звіняць,
Яднаюцца з туманамі і росамі.

Я чую, як па скуры дождж бяжыць,
Як ён звірае ніці з валасамі.
І хораша, і невыносна — жыць.
І пахне наваколле верасамі.

А недзе — недасяжны далягляд.
А недзе — немагчыма — галасы...
І нельга павярнуць ужо назад,
Бо вочы як жывыя верасы.

На плечы мне кладзецца цішыня.
Я панясу мой плашч далей. Ну што ж...
І струны ў глыбіні мяне звіняць,
Як вершы. Я сама празрысты дождж.

3.

Кожная кніга прыходзіць, калі захоча.
Ведае кніга хвіліну, калі згарэць.
Ведае кніга, якою халоднай ноччу
Перанародзіцца полымем — цераз смерць.

Кожнай старонкі далонь прад табой адкрыта:
Ці аплявуха, ці поціск, ці проста ўзмах.
Я правяду па радках. І цяплей нібыта.
Я правяду. За дзвярамі — не боль, не страх.

Кожная кніга можа чакаць бясконца.
Вечнасць — яе істота, яе нутро.
Кожная кніга — Скарына, святло і сонца.
Кожная кніга сваё пакідае таўро.

Кожная кніга — з Богам і чалавекам.
Повязь, якой да канца не спазнаць. Дарма.
Кожнай — хвіліна свая. А хвіліна — векам.
Клікаць? Нашто? Кніга прыйдзе пазней. Сама.

ПРОЗА

Алесь Кажадуб
ДВА АПАВЯДАННІ

Кажадуб Алесь Канстанцінавіч нарадзіўся 27 верасня 1952 года ў г. Ганцавічы. Скончыў філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, Вышэйшыя літаратурныя курсы ў Маскве. Аўтар кніг прозы «Гарадок» (1980), «Размова» (1985), «Лесавік» (1987), «Дарога на замчышча» (1990), «Дарога на Москву» (2001) і іншых. З 1990 года жыве ў Маскве.

ВЕЖА

1

З нейкага часу ў паездках я пачаў больш звяртаць увагу не на людзей, а на іх хатніх гадаванцаў, якія побач з імі жывуць. Упершыню я заўважыў гэта ў Сербіі.

Мяне запрасілі паўдзельнічаць у паэтычным фестывалі, і, нягледзячы на сваю абсалютна праязічную сутнасць, я згадзіўся. У нашай краіне людзі пенсійнага ўзросту падарожнічаюць рэдка. «Тым больш трэба ехаць, — сказаў я сабе. — Ды і ў Сербіі яшчэ не бываў. Колькі можна па Іспаніях ды Кітаях швэндаць?» Хаця, калі шчыра, і ў Іспаніі, і ў Кітаі я быў усяго толькі па адным разе.

Такім чынам, разам з паэтамі з славянскіх краін я выправіўся ў паездку па гарадах і вёсках Сербіі. Публіка гэта была стракатая. Ядро складалі сур'ёзныя мужчыны, якія цалкам усведамлялі цяжар місіі, што ўзлёт на іхнія зусім не волатаўскія плечы. Але было і некалькі прыгожых маладых асоб, якія гэтую місію яшчэ не да канца адчулі. Яны пілі віно, фліртавалі і паўсюдна чыталі слабыя вершы. Нягледзячы на кепскае веданне балгарскай, славацкай ці чэшскай моў, я добра разумеў гэта.

— А мае вершы вам падабаюцца? — падышла неяк да мяне жанчына ўжо немаладога веку на адным з паэтычных вечароў.

Свае вершы яна чытала па-руску, і спаслацца на няведанне мовы я не мог.

— Канешне, — сказаў я. — Вы з Санкт-Пецярбурга?

- З Тэль-Авіва, — акінула мяне ўважлівым позіркам паэтэса.
- Вельмі добрыя вершы! — сказаў я і адступіў ад яе на крок. — лепшыя, чым у масквічкі, якая выступала перад вамі.
- Вы так лічыце?! — зазьяла субяседніца. — А мне падалося...
- Вам няправільна падалося, — супакоіў я яе. — Проста я як прэзаік прызвычаіўся ўспрымаць вершы глыбока. Без знешніх праяў.
- Так, разумею, — кіўнула паэтэса. — Я ведаю некалькі нашых прэзаікаў, і яны таксама слухаюць мае вершы без знешніх праяў.
- «Якія разумныя людзі! — падумаў я. — Аднак яўрэі заўсёды былі разумныя».
- Даўно з'ехалі з Расіі?
- Я з'ехала з Саюза, — гмыкнула былая суграмадзянка. — Сумую па нашай Жмерынцы.
- Я таксама ў Маскву з Мінска прыехаў, — кіўнуў я. — І таксама сумую.
- У Мінску на Нямізе жыла адна з маіх бабуль. Ведаеце Нямігу?
- Безумоўна, — сказаў я. — Цяпер ад яе засталася адна назва. А вы, значыць, дасюль пішаце па-руску?
- На іўрыце я таксама магу, але там іншая структура мовы... Славянскія мовы прасцейшыя.
- Так, звычайныя вершы можна пісаць толькі на славянскай мове, — згадзіўся я. — Але і яны хутка скончацца.
- Хто вунь тая маладая дзяўчына, што махае вам рукой? — раўніва спыталася суразмоўніца.
- Паэтка, — паціснуў я плячыма. — Здаецца, славенка.
- Вы іх адрозніваеце?
- Лёгка, — адказаў я.
- У сапраўднасці дзяўчына, якая махала рукой, была мінчанка, але мне чамусьці не захацелася гаварыць пра гэта літаратарцы з Ізраіля.
- У адным з маленькіх гарадкоў гаспадары зрабілі для нас сюрпрыз. Яны пасадзілі ўсіх паэтаў і паэтэс на вазы, засланыя дыванамі, і павезлі ў палі. Быў канец жніўня, свяціла сонца, у садах схіляліся пад цяжарам пладоў галіны яблыняў і груш, і карціна, што паўставала перад вачыма выпадковага чалавека, была не толькі ідылічная, але і напоўненая глыбокім сэнсам. Творцы паглыбляліся ва ўлонне прыроды.
- Я звярнуў увагу на сароку, што бокам скакала ўскрай дарогі. Яе настолькі ўразіў выгляд вазоў з размаітай публікай на іх — а ці трэба казаць, што маладзейшыя паэтэсы папрыбіраліся ў белыя штаны, галовы ўпрыгожвалі капаляюшыкі, а кофточкі на некаторых былі амаль што празрыстыя, — што сарока, як той казаў, ачмурэла. Разявіўшы дзюбу, яна глядзела на гэтае дзіва двума вачыма адразу. Звычайна птушкі прадмет, які прыцягнуў іхнюю ўвагу, разглядалі спачатку адным вокам, потым, павярнуўшы голаў, другім. Нашая сарока вылупілася двума і пры гэтым забылася, што птушкі павінны лётаць.
- Пушка скакала па ўзбочыне дарогі, аж пакуль не наткнулася на вартавога сабаку, які стаяў, нацягнуўшы ланцуг, каля сваёй будкі. Сабака таксама быў ашаламлены выглядам каравана вазоў. Ён забыўся, што трэба гаўкаць на чужынцаў, і анямела ашчэрыўся на іх з адвіслай пашчаю.
- Такімі яны і засталіся ў маёй памяці — здаравенны вартавы сабака і сарока з заломненым хвостом, якія стаялі побач.
- Паэты любога давядуць да інфаркту, — сказаў я ізраільцяны.
- Па дзіўным збегу акалічнасцей яна ехала на адным возе са мной.
- А што такое? — у здзіўленні паглядзела яна на мяне.
- Ды не, нічога, — сказаў я.

У прынцыпе, я разумеў, чаму гаспадары пасадзілі побач ізраільцянку і расіяніна. Маладыя з маладымі, старыя да старых. Як казаў адзін кіношны персанаж, жалезная логіка.

Я азірнуўся на воз, які ехаў следам за намі. Там жыццё вірвала са смехам, павіскваннем і нават звонам шклянак.

2

Наступным разам я прыехаў у Сербію на Дзень славянскага пісьменства, які там быў дзяржаўным святам. Разам з дзвюма паэтэсамі з Македоніі і Славеніі нас павезлі на выступленне ў горны манастыр у раёне горада Крагуевац.

«Яны што, наўмысна падсоўваюць мне самых сімпатычных? — падумаў я. — Хочучь, каб я кепска спаў уначы? Не дачакаюцца!»

Паэтэсы пераглянуліся паміж сабой і зарагаталі.

Дарэчы, яшчэ ў першай паездцы я заўважыў, што ўсе балканскія паэты добра разумеюць адзін аднаго. Нават румыны не мелі вялікіх цяжкасцей. А вось я ўсіх іх разумеў кепска. Ды і наогул руская мова на Балканах за апошнія трыццаць гадоў прызабылася.

— Я таксама забыўся рускую мову, — сказаў сербскі паэт Пётра, які суправджаў нас. — Можа, прайдзем на ангельскую?

— Ангельскую я ведаю яшчэ горш, чым сербскую, — уздыхнуў я. — Ва ўніверсітэце польскую вучыў.

— І я трохі ведаю польскую! — узрадаваўся Пётра. — Паразумем се.

І мы сапраўды някепска разумелі адзін аднаго, гаворачы на польскай. Ва ўсякім разе, я ні разу не пераблытаў час ад'езду ці абеду. А тосты ў застоллі зразумелыя і без перакладу — «на здраве» ды «жывелі». Хаця асабіста мне больш за ўсё падабалася сербскае слова «ўжываць». У ім спалучаліся адразу некалькі сэнсаў: расслабіцца, не нервавацца, кайфаваць, не звяртаць увагі. У нашай мове яно мела толькі адно значэнне.

Дык вось, мы паехалі ў манастыр у гарах.

Дваццаць чацвёртага мая, калі адзначаецца Дзень Кірыла і Мяфодзія ў славянскіх краінах, наогул адзін з лепшых дзён у годзе. Прыпякае сонца, квітнеюць абрыкосавыя і чарэшневыя сады, плюскоча ў цясніне горная рэчка, мэкаюць авечкі, якіх пастух гоніць праз дарогу.

— Шкада, персікавыя сады адквітнелі, — сказаў я, гледзячы ў акно машыны.

Паэтэсы, Міліца і Наташа, мяне зразумелі.

— Яшчэ будуць, — сказала Міліца.

— Персік паўсюль ёсць, — падтрымала яе Наташа.

— Якая ракія лепш — з персікаў ці абрыкосаў? — спытаўся я ў Пётры, які сядзеў за рулём.

— Слівовіца, — адказаў Пётра. — Некаторыя любяць дуню.

Дуняй, здаецца, тут называюць ігрушу.

— А вінаградная? — не адставаў я.

Пётра паціснуў плячыма.

— Так, вінаградная — гэта ўжо чача, — згадзіўся з ім я. — Занадта моцная.

Дзяўчатам нашая размова была не надта цікавая, і яны зашчабяталі аб чымсьці сваім.

Горныя манастыры ў Сербіі па-асабліваму чароўныя, і наш не быў выключэннем. Горныя схілы, парослыя пышной зелянінай, пчалярні сярод дрэў у квецені пад стромамі, камяністае дно горных рачулак... І пасярод усёй гэтай

прыгажосці велічны мураваны храм. Карціну можна было б назваць пастараллю, каб не ведаць, колькі крыві пралілося ў гэтых манастырах і вакол іх.

Мяне нават не засмуціла невялікая колькасць слухачоў на сустрэчы. «Затое самыя адданыя аматары паэзіі», — падумаў я.

Мы накіраваліся да машын, якія чакалі нас у двары манастыра. Мяркуючы па іх колькасці, сюды прыехалі не толькі аматары мастацкага слова, але і прадстаўнікі ўлады.

Адзін з гэтых прадстаўнікоў раптам замахаў рукамі і памчаў да свайго аўтамабіля.

— Што гэта з ім? — спытаўся я ў Міліцы.

Яна паціснула плячыма.

— Славенкі таксама не ведаюць? — паглядзеў я на Наташу.

Тая састроіла міну.

Я хацеў быў звярнуцца па тлумачэнні да Пётры і тут пачуў гучнае гудзенне. Над гасцямі свята, якія стаялі кучкай, насіліся пчолы. Ніхто з гасцей, праўда, не спяшаўся хавацца ў машыну.

— А гэты? — паказаў я на чалавека ў чорным гарнітуры, які паспешліва зачыняў у машыне вокны.

— У яго, відаць, свае рахункі з пчоламі, — усміхнуўся Пётра. — Абавязкова знойдзецца чалавек, якога не любяць пчолы.

— Чаму? — здзівіўся я.

— Хто ж ведае... Можна, адзін з ягоных продкаў калісьці быў мядзведзем. Мы засмяяліся.

Пчолы сапраўды ні на кога больш не напалі. Яны расталі ў чыстым горным паветры, бы дым.

— Цябе ніколі не джалілі пчолы? — спытаўся я ў Міліцы.

Яна была тугая, моцная, з апетытнымі ямачкамі на шчоках. Калі б я быў паэтам, абавязкова параўнаў бы яе з бутонам ружы, які толькі-толькі распусціўся.

— Не! — спалохана схапілася абедзвюма рукамі за шчокі Міліца.

— І не будуць, — супакоіў я яе. — Яны джаляць толькі дрэнных людзей.

Хаця напраўду пчолы кусалі ўсіх запар. Мяне, напрыклад, некалькі разоў. Было гэта, праўда, у далёкім дзяцінстве.

Пчолы, безумоўна, не былі жывёламі накштальт кошак ці сабак. Адаленае падабенства было ў іх з сарокай — усё ж летуны. Але я тым не менш адзначыў для сябе гэты выпадак. У адносінах чалавека з жывымі істотамі, бясспрэчна, была нейкая заканамернасць.

3

У гэты раз у Сербію я прыехаў разам з жонкай.

«Пісьменнікі таксама павінны адпачываць, — сказаў я сабе. — Хоць бы калі».

— Ды ў цябе жыццё і так адзін суцэльны адпачынак, — усміхнулася Валянціна. — Ведаю я ўсе гэтыя фестывалі.

«Адкуль яна пра іх ведае? — падумаў я. — На фестывалі мы разам не ездзілі».

— А фотаздымкі? — зноў усміхнулася жонка. — На іх нічога не схаваеш.

ПАЭЗІЯ

Рагнeд Малахоўскі
ЗВЕДАЦЬ
ТАЯМНІЦЫ

Вершы

Малахоўскі Рагнeд Юр'евіч нарадзіўся 5 верасня 1984 года ў пасёлку Сяймчан Магаданскай вобласці (Расія). З 1987 года жыве ў Беларусі. Скончыў Нарацкую СШ № 2, факультэт фінансаў і банкаўскай справы Беларускага дзяржаўнага эканамічнага ўніверсітэта (2009) і Інстытут дзяржаўнай службы Акадэміі кіравання пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь (2014). Працаваў у літаратурных часопісах «Полымя», «Малодосць», «Бярозка», «Вожык». Цяпер — у Мінскім абласным аддзяленні Саюза пісьменнікаў Беларусі. Аўтар кніг паэзіі «Беражніца» (2005), «У дзённай мітусні» (2012), «Жыві!» (2014). Лаўрэат Мінскай абласной прэміі ў галіне літаратуры (2012) і Рэспубліканскага конкурсу імя Міколы Мятліцкага (2023).

Чорныя хаты
на зімовым небакраі —
няскончаная
шахматная партыя
чалавека з Богам.

Над вёскай вятры
спудзілі
чорныя хмары варання.
Звіняць сабачыя ланцугі,
рыпяць іржавыя брамкі...
Не пахіснецца
прыдарожны крыж-ахоўнік.

Навум Гальпяровіч КРОКІ ЛЁСУ

Эсэ

Гальпяровіч Навум Якаўлевіч нарадзіўся 14 студзеня 1948 года ў Полацку. Пасля заканчэння сярэдняй школы працаваў грузчыкам на заводзе шкловакна, карэктарам, літсупрацоўнікам полацкай газеты «Сцяг камунізму», рэдактарам радыёвяшчання наваполацкага вытворчага аб'яднання «Палімір». Скончыў Віцебскі педагагічны інстытут імя С. М. Кірава (1979). Працаваў уласным карэспандэнтам Беларускага радыё ў Віцебскай вобласці, намеснікам галоўнага рэдактара часопіса «Вожык», намеснікам старшыні Саюза беларускіх пісьменнікаў, галоўным рэдактарам каардынацыйнай дырэкцыі Беларускага радыё, галоўным рэдактарам замежнага вяшчання Беларускага радыё, зараз — намеснік дырэктара канала «Культура» Беларускага радыё.

Аўтар паэтычных кніг «Брама» (1990), «Востраў душы» (1995), «Струна» (1997), «Шляхі і вяртанні» (2000), «Свято ў акне» (2002), «Голас і рэха» (2004), «Гэта ўсё для цябе» (2006), «Насцеж» (2008), «На трапяткім агні» (2012), «Сюжэт для вечнасці» (2013), «Час лістападу» (2018) і інш.

Заслужаны дзеяч культуры Рэспублікі Беларусь (2021).

Позірк выхоплівае з часопіснай публікацыі радкі: «Кнігі — гэта крокі лёсу. Кожная кніга — адзін крок. У лёсу няма «направа» і «налева», толькі «прама» і «ўперад». Да смерці. Можна параўнаць кнігі з дзецямі, але дзеці не вызначаюць наша прадвызначэнне».

Так не раз ужо бывала: выпадкова прачытаныя радкі раптам выклікаюць нейкае не тое што суперажыванне, але жаданне па-свойму працягнуць ці нават дапоўніць сабой, сваім бачаннем і зместам блізкія думкі і вобразы.

...Мне восем гадоў. Я іду са школы. У партфелі — любімая кніга пра Васька Трубачова. Дома чакаюць бабуля і смачная тушаная бульба, якая прэлася да майго прыходу ў печы.

Вось распрануся, паем і пачну чытаць! Дарога праз завулак гразкая, у каляінах стаіць вада, і зноў, відаць, набяру бруднай жыжы ў чаравікі. Дарма не пайшоў праз чыгунку. Там чысцей, хоць дарогі няма, а толькі вузкая сцяжынка праз балоцістае поле.

Наш пасёлак, не гарадскі і не сельскі, называюць людзі «Пітомнік». Я ўжо ў другім класе і ведаю, што гэта па-руску. А па-беларуску «пітомнік» — гэта «гадавальнік».

Але так у нас не гавораць, хоць саджанцы дрэў, прыкапаныя для продажу за свірнам, называюць «гадунцы» або проста «саджанцы». Мама працуе ў канторы саўгаса, дзе гэтыя саджанцы вырошчваюць і прадаюць гаспадаркам і ўсім ахвотным садаводам, бо пасля разбуральнай вайны паўсюль пайшла мода садзіць сады. А мы жывём з бабуляй, татам, мамай і маленькай сястрычкай у палавіне невялікага драўлянага дома.

Месца хапае: мы з сястрычкай спім у зале, мама з татам — у маленькім пакойчыку, а бабуля — на печы.

У зале ёсць этажэрка, куды я складваю бібліятэчныя кнігі, падручнікі і сшыткі. Кнігі не залежваюцца на паліцы, бо ў бібліятэку я бегаю амаль кожны дзень. На мяне там, бывае, глядзяць дакорліва і не вераць, што я так хутка ўсё прачытаў. А я крыўджуся і кажу: «Магу ўсё пераказаць, што было напісана...»

Да бібліятэкі ісці не так і блізка, бо яна — у «Доміку Пятра Першага», непадалёк ад Сафійкі. Трэба прайсці праз Чырвоны мост над Палатой, падняцца ўверх да Кадэцкага корпуса, а потым зноў спусціцца да дзвінскай набярэжнай.

Чытаць для мяне — найвышэйшая асалода. Урокі я практычна не раблю: мне нецікава, бо мае аднакласнікі яшчэ чытаюць па складах, а я жыву ў іншым свеце. Там Цімур і яго каманда, Том Соер і яго цётхна Полі, там дзеці капітана Гранта і вершнік без галавы, там востраў скарбаў...

Я думаю, што кнігі пішуць казачныя чараўнікі, якія жывуць у гарах ці на нябёсах...

Перад сном я прыдумваю ім новы працяг, я хачу, каб любімыя героі жылі вечно, каб я вырас і стаў такі, як яны...

...У адной з кніжных шафаў у маёй малагабарытнай кватэры на паліцы пажаўцелы ад часу том «Паэмы» Якуба Коласа. На шмуцтытуле, там, дзе надрукавана назва паэмы «Новая зямля», надпіс дробным акуратным почыркам: *«Дарагой, мілай, чалавечнай Алесі, кветцы беларускай зямлі, майму другу на памяць.*

18.VII.1946 г.

Якуб Колас».

Гэтая кніга, як і яшчэ адна з дарчым надпісам класіка, мне засталася ў кватэры, у якой жыла раней Аляксандра Антонаўна Кетлер, якой Якуб Колас не толькі дарыў кнігі, але і прысвячаў вершы.

Лёс мяне прывёў у гэтую сціпую двухпакаёўку досыць выпадкова. Пераехаўшы ў Мінск на працу ў часопіс «Вожык», я часова кватараваў на восьмым паверсе вялізнага дома на вуліцы Русіянава, што ва Уруччы. У той час — а гэта быў самы канец дзевяностых — бясплатнага жылля ўжо нікому не давалі, і трэба было клапаціцца пра тое, каб перавезці ў сталіцу сям'ю і вялізную бібліятэку, якую збіраў з васьмнаццаці гадоў, самому.

Аднойчы позна вечарам я заседзеўся ў рэдакцыі. Не хацеў ужо адказваць на тэлефонны званок, але ўсё ж падняў трубку.

Тэлефанавала жонка знаёмага пісьменніка.

Пазнаўшы, спыталася:

— Навум, мой Сяргей да вас сёння не заходзіў?

Пачуўшы адказ і каб неяк завяршыць размову, працягнула:

— Дарэчы, а дзе ты ў Мінску ўладкаваўся?

Так я даведаўся, што знаёмая знаёмай яе дачкі прадае кватэру.

Гэтай знаёмай аказалася дачка Кетлер, Нэлі Антонаўна. Яна прыехала пасля смерці бацькоў у іх кватэру з Балгарыі, дзе жыла з мужам, і трэба было вяртацца назад.

Убачыўшы маю сціплую кніжачку вершаў «Брама», якую я прынёс для знаёмства, яна сказала:

— Ахвотныя ёсць ужо, але паэту прадам. Цана, як для ўсіх. Але чакаю толькі тыдзень!

Як мы з дачкой шукалі па знаёмых і родных грошы ў доўг, расказваць доўга, ды і неістотна.

Так я засяліўся ў кватэру, дзе і сёння жывуць кнігі, на якіх уласнай рукой пакінуў надпісы класік беларускай літаратуры. І няхай гэтыя радкі прысвечаны не мне, але дух Коласа, слова Коласа нябачна лунаюць і над маім рабочым сталом.

...«Кітабоі грукалі нагамі, нібы на іх усё яшчэ былі пудоўныя боты. Лёталі са сваімі партнёршамі капітаны, нават самыя сівавалосыя. І ўсё гэта нагадвала індзейскія скокі або танец людзей, якім дваццаць год забаранялі танцаваць:

По-лю-би-ла мо-ря-ка-а-а!!!

Будрыс са здзіўленнем заўважыў, што субяседнік скача, седзячы на месцы. Наіўнаватая песенька нарадзіла ў яго вачах непадробнае захапленне. І гэта лепей за ўсё сказала яму, што Васіль — карэнны, патомны жыхар, плоць ад плоці і кроў ад крыві горада.

І тут жа спаймаў сябе на тым, што і ён не толькі крычыць.

— Вось і ты прычасціўся, — сказаў Паўлаў. — Ахрышчаны.

Гэтае «ты» было нібы прызнанне, што Севярын цяпер свой. І так, праз нямудрую гэтую песню, Будрыс нібы заглянуў у душу горада...»

...Я сядзеў у чытальнай зале нашай гарадской бібліятэкі. Мне было дзевятнаццаць гадоў, я працаваў транспарціроўшчыкам на заводзе шкловалакна, і паходы ў чыталку былі адзіным адхланнем пасля рабочай змены, калі нылі ад фізічнай працы рукі і ногі.

А тут нейкі дзіўны незнаёмы пісьменнік, які піша па-беларуску пра Далёкі Усход, пра рамантычную гісторыю кахання...

Уладзімір Караткевіч... Так вось у полацкай чытальнай зале прыйшло для мяне імя творцы, які, бадай, змяніў мае ранейшыя погляды на беларускую літаратуру, які запаліў у душы той магутны агонь вернасці роднаму краю, мове, які палае ў душы і сёння.

...«Яны ляжалі, шчыльна прыціснуўшыся адно да аднаго, і слухалі тайгу.

Хрыпла крычалі недзе ў гарах казулі. Укрытае попелам згасання, цьмяна памірала вогнішча.

Недзе вакол хаты, часам глуха рыкаючы, хадзіў леопард. Звыклы да лёгкіх перамог у тых мясцінах, адкуль прыйшоў, ашалелы вар'ят, які і тут не бачыў адпору, ён хадзіў і рабіўся ўсё больш нахабным, бо не мог зразумець святасці гэтага месца. Тут не стралялі. Тут не было кары. І таму ён, відаць, лічыў дабрыву і высакароднасць чалавечую за слабасць і ўніклівасць. І таму хадзіў, часам разрываючы рыкам ноч.

«Дрыжаць ля вогнішча. Дрыжаць у хатах. Гр-р-р. Безвалосыя, пшчотныя, слабыя... Кх... кх... грр... ммру... грр... Выходзьце, смачныя».

— Які гэта жах — быць, як ён, — ціха сказала яна.

І мужчына, невыносна-моцна абняўшы яе, прыпаў вуснамі да яе вуснаў.

...Недзе вакол хаты гойсаў леопард...»

Я загарнуў апошнюю старонку. Мне было і вусцішна, і хораша, шчокі палалі, і хацелася плакаць...

Потым было і «Дзікае паляванне», і «Каласы», і «Хрыстос прыямліўся ў Гародні»... І зноў была радасць чытання, зноў апаноўваў высокі палёт удзячнасці, але ўжо такога ўзрушэння і прыліву шчырых слёз не было.

Я не рашыўся б гэта расказаць Уладзіміру Сямёнавічу падчас нашых сустрэч у Полацку, бо немагчыма было сказаць чалавеку тое, што гаворыш толькі сабе.

Караткевіч паказаў, што любоў і шчырасць ёсць галоўныя чыннікі сапраўднай літаратуры, што Радзіма — не толькі геаграфічнае паняцце, гэта тое, чым варта жыць на свеце.

Яго кнігі рабілі нас беларусамі, запальвалі ў душы паходню праўды і веры.

...Учора гутарыў з адным знаёмым, які называе сябе пісьменнікам. Бо як жа інакш — больш за дзясятка кніг выйшла прыстойнымі тыражамі. Тое, што пішуць многія творцы, ён называе архаікай, нікому непатрэбнай макулатурай. Пісаць трэба крута, тое, што захопіць сюжэтам, бо сённяшня літаратура — гэта бізнес. Таму маркетынг, піяр — неабходныя атрыбуты цяперашняга літаратара.

Можна было б адмахнуцца, спісаць усё на бязладдзе нашага часу, але, на жаль, у такіх выказваннях ёсць і свая праўда. Сумна, канечне, што значную, сапраўдную літаратуру заглушае шырспажыў, але не ўлічваць стан сённяшняга грамадства, дзе сацсеткі часам замяняюць і кнігу, і тэлевізар, і кіно, нельга. Таму, хацелася б нам ці не хацелася, мастацкае слова трэба абараняць, у тым ліку і сучаснымі сродкамі.

І ісці на прэзентацыі, на сустрэчы з чытачамі, колькі б іх нізбіралася.

... Да дзясятага класа, шчыра кажучы, я чытаннем паэзіі не надта захапляўся. Ну, ведаў на памяць са школьнай праграмы Пушкіна і Лермантава, Купалу і Коласа, Броўку і Куляшова...

Ды потым неяк мне мой аднакласнік Саша прызнаўся, што ён піша вершы. Ды і я, шчыра кажучы, нешта крэмзаў для сябе ў блакнот... Так паэзія патроху ўваходзіла ў нашае жыццё.

Аднойчы мы з сябруком забрылі выпадкова ў кнігарню і ўбачылі на прылаўку кніжку Андрэя Вазнясенскага «Ахілесавы сэрца».

Мы ўжо ведалі, што Вазнясенскі і Еўтушэнка ў кнігарнях — гэта дэфіцыт. Як аказалася ў адкрытым продажы гэта невялікая, але прывабна аформленая кніжка, цяжка сказаць, але мы з Сашам тут жа склаліся і набылі адзіны, што быў у кнігарні, экзэмпляр.

Я і зараз памятаю амаль усё, што там было, на памяць: і пра Озу, і пра гета ў возеры, і пра лейтэнанта Эрнста Неізвеснага, і пра антысветы... Да гэтага мы не ўяўлялі, што можа паэзія быць такой.

Потым для мяне захапленне Андрэевай пазнейшай паэзіяй крыху прытупілася, але гэта як першае каханне — светлае, высокае і настальгічна страчанае.

Па сутнасці, менавіта Андрэй Вазнясенскі прывёў мяне ў вялікі свет сапраўднай паэзіі.

... Што да абмеркаваных у адной з гаворак некаторых папулярных у пэўных колах літаратараў, то пры наяўнасці несумненых здольнасцяў ім бракуе ведання сапраўднага жыцця, ды і творчасці тых, хто быў перад імі. Такое ўражанне, што яны лічаць: толькі з іх пачынаецца сапраўдная літаратура.

Увогуле, гэта ахайванне ўсяго, што было раней у айчыннай паэзіі і прозе, — нібы дзіцячая хвароба, і дай Бог, каб яна не стала хранічнай.

Хай бы хто-небудзь з іх напісаў нешта вартае, што можна без цяжкасці адшукаць у высмеяных імі Броўкі ці Танка, Брыля ці Шамякіна.

Не кажучы ўжо пра класікаў, якіх яны з лёгкасцю пляжаць за прыстасаванства і канфармізм.

... Часам, калі чую на адрас некаторых літаратараў вызначэнне з прыхаваным папрокам «чыноўнік», становіцца і крыўдна, і смешна. Крыўдна таму, бо змешваюцца паняцці таго, што напісана аўтарам, з яго месцам у соцыуме, а смешна, бо ўжо якім чыноўнікам быў, скажам, Генадзь Бураўкін, але па значнасці паэтычнай творчасці ўвайшоў у шэраг самых выбітных і таленавітых творцаў нашай літаратуры.

Звернемся да біяграфій класікаў сусветнай літаратуры, найперш рускай: чыноўнікам быў Грыбаедаў, высокія дзяржаўныя пасады займалі Дзяржавін, Цютчаў, Фет, Салтыкоў-Шчадрын, Лажачнікаў...

Чыноўнікамі ад літаратуры былі Аляксандр Фадзееў, Мікалай Ціханаў, Валянцін Катаеў, Аляксандр Твардоўскі, Сяргей Залыгін, Рыгор Бакланаў, нашы Міхась Лынькоў, Янка Брыль, Пятрусь Броўка, Ніл Гілевіч, Максім Танк, Іван Шамякін, Васіль Зуёнак, Алесь Жук...

На высокіх пасадах у дыпламатычнай службе вызначаліся Чынгіз Айтматаў, Алжас Сулейменаў, Яніс Петэрс, чые дасягненні ў літаратуры бяспрэчныя.

І ў той жа час мы ведаем выдатных творцаў, якія не толькі пасады не мелі, але і былі так званымі «асацыяльнымі элементамі», падвяргаліся ганенням з боку ўладаў. Гэта і Міхаіл Булгакаў, і Аляксандр Грын, і Сяргей Ясенін, і Іосіф Бродскі...

За творчасць мы шануем Міхася Стральцова, Анатоля Сыса, Анатоля Сербантовіча, хаця, да слова дзеля справядлівасці, нашы так званыя «літаратурныя чыноўнікі» не стваралі ім перашкод і не закрывалі ім дарогу для публікацый у перыёдыцы і выдання кніг.

Таму, на мой погляд, дзяленне сярод сапраўдных творцаў па іх месцы і пасадах контрпрадуктыўнае.

Іншая справа, калі пасады і заслугі некаторых спрыяюць незаслужаным хваласпевам, узвелічэнню сярод калег, высокім тыражам і прэміям.

Але гэта ўжо іншая гісторыя.

... Нехта з вядомых пісьменнікаў сказаў, што ён больш перачытвае, чым чытае новае. Я хоць і стараюся сачыць за тым, што выходзіць з друку, цяпер таксама люблю перачытваць тое, што некалі ўпадабаў. Вось і зараз на стала побач з зачытаным томікам Янкі Брыля — кнігі Андрэя Федарэнкі.

Андрэй на старонках кнігі вымаўляе: «Аўтар піша, абагульняючы такім чынам, каб іншаму — чытачу — можна было ўспомніць сваё і параўнаць. Аўтар нібы кажа: “У цябе, мой незнаёмец, не было вольнага часу заўважыць усё гэта, а жыццё такое кароткае, хуткаплыннае. І трэба радавацца кожнай хвіліне яго, навучыцца любіць, цаніць моманты яго... Вось ты, мой чытач, <...> навучыся разам са мною (калі ў цябе няма часу ці ўмення) заўважаць гэтыя драбніцы, адкрываць іх у будзённым...”»

Сапраўды, прыдумаць нешта новае немагчыма. Наадварот, калі сваё, патэмнае, адгукнецца ў нечай душы, як яго ўласнае, тады і будзе той кантакт чытача і творцы.

... Анкета чытача. Не першы раз сутыкнуўся з тым, што адказы залежаць ад кірунку выдання, ад яго заангажаванасці. Нібы два паралельныя светлы. Нібыта тыя, хто адказвае, чытаюць толькі «сваіх», не заўважаючы твораў тых, хто не падыходзіць ім па сяброўстве або не раздзяляе з імі групойкі і тусоўкі. Нібыта не ў іх «лагеры» проста не існуе імёнаў, цікавых кніг, творчых набыткаў.

Віталь Маслоўскі

УСПАМІНЫ РАДАСЦІ І СМУТКУ

Да 110-годдзя народнага паэта Беларусі Аркадзя Куляшова

У адным са сваіх апошніх вершаў (1974) «Мой Новы год» Аркадзь Куляшоў скажа:

Мой год, нам трэба даражыць
хвілінамі.
Для нас гадзіна — тэрмін немалы.
Ужо не абрусамі, а ўспамінамі
Сталы засланы. Доўгія сталы...

Трохі раней успаміны пра былое, даўняе, пражытае сталі асновай, грунтам да моцнай паэмы-хронікі А. Куляшова «Далёка да акіяна» (1972).

Жыццём агораўшы
век суровы,
Адбедаваўшы
час навальнічны,
Людская памяць
плысці гатова
Зваротным шляхам
у край крынічны... —

так сказана самім паэтам ва ўступе-зачыне да паэмы.

Пра сваю сяброўку — герайню твора «Далёка да акіяна», якую землякі-вяскоўцы называлі Князёўнаю — паэт згадвае ў розных раздзелах паэмы («Восем і адна», «Князёўна»).

Вось яшчэ некалькі радкоў з раздзела «Восем і адна»:

Не за радаслоўную,
Не за бацькаў род
Назваў Князёўнаю
За красу народ
Кватарантку нашую.
Аляксандрай, Сашаю
Клікалі яе
Школьнікі свае.
Птушкаю — Тадораўна,
Я — Алесяй зваў.

Прадстаўляючы цяпер на старонках выдання раней невядомае ліставанне Аляксандры Белазоравай (у дзявоцтве Алесі Карыткінай), сяброўкі дзіцячых і юнацкіх гадоў Аркадзя Куляшова, хачу згадаць і выдатны матэрыял, які ў свой час (10 гадоў назад) змясціла 7 лютага 2014 г. у газеце «Літаратура і мастацтва» Людміла Хрышчановіч. У той публікацыі аўтарка расказвае пра ліставанне самога А. Куляшова з Алесяй Карыткінай (Белазоравай па мужу) і прадстаўляе чытачам адзін з лістоў паэта да Алесі.

Прадстаўляем тэкст названага ліста.

«Дарагая Саша!

Пасылаю табе песню-верш, які ты чула ў выкананні Пархоменкі. Сам я яшчэ не чуў, але мне гаварылі, што выкананне добрае. Верш гэты напісаны ў 1959 годзе. Але я перарабіў яго ў мінулым годзе; перарабляючы, думаў і пра юнацкія **нашы** дні. Таму з поўным правам пасылаю табе верш-песню, як выкананне тваёй просьбы.

Вітаю цябе з маем і вясной. Хай ураўнаважваецца твая душа пасля цяжкай страты. Якую, я гэта добра ведаю, нічым не ўцішыць. (Маецца на ўвазе смерць мужа Аляксандры Васільеўны, Мікалая Панцеляймонавіча Белазорава. — Л. Х.) Час лечыць раны, а ў нас ужо не так многа яго (часу) у запасе — ні ў цябе, ні ў мяне.

Сардэчны табе паклон і хай не абыходзяць цябе добрыя ўспаміны...

Аркадзь.

З мінулага (Згадай)

Калі вясною закукуе
Зязюля ў лесе раніцой,
Ты прыгадай вясну другую,
Сустрэчы нашыя з табой.
Згадай усё, што сэрцу міла,
Што сэрцу дорага было,
Што адцвіло, адгаманіла,
Адкукавала, адышло.
Ты ўспомні ўсё, што нам жадала
Зязюля ў гучным гушчары,
Забудзь, што ў хованкі гуляла
Жаданне з намі да зары.
Забудзь, што рэху не вярнуцца
Ні да цябе, ні да мяне,
Забудзь... Хай сэрцы адгукнуцца
Адно другому па вясне.

Ар. Куляшоў

23.4.74 г.

Мінск»

У сувязі з гэтым хачу зазначыць, што лісты А. В. Белазоравай (Карыткінай) да сястры паэта Надзеі Аляксандраўны Куляшовай і ёсць тыя самыя згадкі, што «заўсёды сэрцу мілыя», а разам з тым і выкананне пажадання паэта А. Куляшова самой Алесі ў памянёным вышэй лісце.

Думаю, што адрасат для добрых успамінаў быў выбраны не выпадкова.

Надзея Куляшова, мая маці, добра ведала Алесю Карыткіну яшчэ ў тыя даўнія гады «юнацкага свету», пра якія пазней і напіша А. Куляшоў.

Надзея Аляксандраўна перажыла свайго слыннага брата амаль што на 20 гадоў. Яна была настаўніцай, выкладала рускую мову і літаратуру. Выдатнік народнай адукацыі, заслужаны настаўнік БССР, ветэран працы.

Мяркуючы па змесце і датах ліставання, Надзея Куляшова першай паведаміла Аляксандры Белазоравай трагічную вестку. Лісты самой А. В. Белазоравай да Надзеі Куляшовай ёсць свайго роду маналог: шчыры, адкрыты, просты, лаканічны. Нешта накшталт споведзі. Атрымаўшы цяжкую вестку пра страту даўняга сябра сваёй маладосці і сталасці, сябра свайго «юнацкага свету», Алесі трэба было знайсці аднадумца, з кім можна падзяліцца набалелым, выгаварыцца. І яна знаходзіць яго ў асобе роднай сястры паэта Куляшова — Надзеі Аляксандраўны Куляшовай.

У гэтым ліставанні (вялося на рускай мове) чытачам прапануюцца толькі тыя лісты, у якіх мы прачытаем згадкі пра самога Паэта і Чалавека Аркадзя Куляшова.

Няхай невядомыя раней матэрыялы па-свойму ўкладуцца ў Вянок памяці народнаму паэту Беларусі Аркадзю Куляшову з нагоды 110-й гадавіны яго нараджэння.

Ліст № 1

Пасёлак Азоўскае Крымскай вобл.
22.IV.78

Дарагая Надзя,

сардэчнае табе прывітанне і вялікі дзякуй за ліст, за аповед пра апошнія дні жыцця Аркадзя. Мы з ім апошнія гады абменьваліся толькі кароткімі пасланьнямі па ўрачыстых днях, так што я толькі магла здагадацца, што ён цяжка хварэў. Гэта я адчувала і па яго кнігах, там ён вельмі часта зазіраў за тую мяжу, дзе заканчваецца быццё і пачынаецца акіян небыцця. Часам ён тэлефанаваў, але і ў размовах гучала трывога, як быццам над ім вісела чорная хмара. Але ўсё яшчэ мы спадзяваліся, што сустрэнемся, паразмаўляем па шчырасці, а паразмаўляць было пра што, мне хацелася шмат пра што яго спытаць — і ўсё засталася без адказу.

Чытаю і перачытваю яго вершы і паэмы і здзіўляюся, як мы, чытачы, мала думалі пра тое, якая гэта велічэзная праца — напісаць нават самы маленькі верш, якое гэта пастаяннае напружанне розуму і пачуцця, пастаянныя пошукі і гарэнне. Ніколі не ведаў ні спакою, не мог забыцца і адпачыць. І ніхто не мог яму дапамагчы, для яго гэта было жыццё, і радасць, і шчасце. І цяпер мы можам толькі горка шкадаваць, што ён пагас, што гэта сэрца біцця перастала.

Ты запрашаеш мяне прыехаць, вялікі дзякуй. Мама ваша таксама пісала пра гэта. Але абяцаць гэта я баюся, таму што паездка будзе цяжкай і журботнай, а маё сэрца ўжо гадоў дзесяць пакутуе на арытмію, і я таксама не магу за яго паручыцца, яно мне не падпарадкоўваецца. Але галоўнае не гэта, а тое, што цяпер для мяне Беларусь стала бязлюдным краем, няма роднага чалавека, які хоць зрэдку ўспамінаў пра мяне і пра наша юнацтва. Дзякуй яму за гэта, дзякуй і нізкі паклон!

Жыву я цяпер не дома, а ў сына ў Крыме. Бабуля патрэбная заўсёды для таго, каб няньчыць унукаў, і я даглядаю тут свайго трэцяга хлопчыка, яму толькі год. Сын і нявестка працуюць у бальніцы, абое лекуюць, і бабуля патрэбная да зарэзу, як кажуць. Але ў канцы чэрвеня спадзяюся вырвацца, вось тады падумаю, ці не заехаць да вас у Хоцімск, калі дазволіць здароўе. Толькі дарога туды не прамая, я нават дакладна не ведаю. Напішу пазней.

Яшчэ раз сардэчна дзякую за ліст, прывітанне тваёй маме і ўсім родным. Да пабачэння.

Цалую. Саша.

Ліст № 2

г. Роўна
25.XI.78

Дарагая Надзя, добры дзень!

Сардэчнае прывітанне тваёй маці і ўсёй сям'і!

Атрымала тваю пасылачку, вялікі дзякуй за кнігу, прабач, што затрымалася з адказам. Мне хацелася падрабязна азнаёміцца з гэтай працай Бярозкіна, з гэтым «нарысам жыцця і творчасці» Аркадзя. У мяне такое ўражанне, што аўтар затраціў шмат старання і сіл, вельмі ўважліва вывучыў творы Ар. Куляшова і стараўся давесці да свядомасці чытачоў яго ідэі, яго паэтычны дар. Але гэта толькі пачатак, самыя галоўныя паэмы ён закрануў толькі злёгка, гэта справа будучыні. Але добра, што напісана гэтая кніга, пакладзены пачатак, будзем чакаць новых.

Надзечка, напішы мне падрабязней пра сябе, пра сваю сям'ю, пра свае жыццёвыя ўдачы і страты — пра што палічыш магчымым і патрэбным. Як адчувае сябе твая мама, дзе вы цяпер асталяваліся жыць, або давядзецца табе ездзіць туды-сюды — з Мінска ў Хоцімск і назад.

Праўда, жыццё пры наяўнасці машын — гэта не страшна, не такія ўжо гэта вялікія адлегласці, было б здароўе. Спадзяюся, што ты яшчэ не скардзішся на гэта самае здароўе, табе ж яшчэ рана. Ну, а я не магу вельмі пахваліцца, таму што сэрца мае даўно б'ецца з перабоямі, даўно ўжо я знаёмая з арытміяй. Сяджу дома, вяду гаспадарку, якая яна там ёсць, займаюся з унукам, а дзеці ж такі народ, што ім шмат не трэба, усяго сябе аддасі, а ўсё мала, і гадуецца яны як хочуць.

Калі знойдзецца ў цябе фатаграфія твая ці агульная, дашлі мне, калі ласка, буду вельмі ўдзячная.

Чытала ў «Літ. газеце» пра пастанову Савета Міністраў БССР аб увекавечванні памяці А. Куляшова. Гэта добра, але лепш бы жыць яму ды жыць яшчэ не адзін дзясятак гадоў.

Добрым людзям не шанцуе, а паэтам асабліва.

Жадаю ўсім вам добрага здароўя!

Да пабачэння. Цалую. Саша.

Эмануіл Іофе

«ВІДАЦЬ, НЕБАМ БЫЛО ТАК НАКАНАВАНА»

Да 100-годдзя Алеся Савіцкага

Гэтага беларускага пісьменніка крытыкі называлі «пісьменнікам шматграннага таленту», «вялікім майстрам апавядання», «гонарам беларускай літаратуры», «унікальным пісьменнікам», а ў апошнія гады жыцця — «легендарнай асобай». Лаўрэат прэміі Ленінскага камсамола Беларусі, Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь, прэміі Саюза пісьменнікаў СССР і ВЦСПС за лепшы твор мастацкай прозы аб рабочым класе, літаратурнай прэміі Расіі «Прохарайўскае поле» Алесь Савіцкі быў адным з самых таленавітых пісьменнікаў Беларусі XX — пачатку XXI стагоддзя. Ён быў не толькі арыгінальным празаікам, бліскучым публіцыстам, цікавым літаратурным крытыкам, але і аўтарытэтным грамадскім дзеячам, палымяным патрыётам роднай Беларусі.

Аналізуючы жыццяпісы вядомых беларускіх пісьменнікаў, прыходзіш да высновы, што мала ў каго з іх была такая гераічная біяграфія, як у Алеся Савіцкага. Між іншым, пра жыццё пісьменніка напісана няшмат. Вядомыя беларускія літаратуразнаўцы Таццяна Шамякіна, Алесь Марціновіч, Аляксандр Русецкі, Юрый Русецкі, Людміла Рублеўская і іншыя аналізавалі галоўным чынам творчасць Алеся Ануфрыевіча.

Аўтар гэтых радкоў засяроджвае сваю ўвагу на некаторых старонках біяграфіі Алеся Савіцкага. У гэтым яму дапамогуць архіўныя і музейныя матэрыялы, перыядычны друк Беларусі 1941—2023 гадоў, а таксама сустрэчы з людзьмі, якія добра ведалі пісьменніка. Між іншым, мне пашчасціла сустрэцца з Алесем Ануфрыевічам яшчэ ў 1968 і 1971 гадах.

У 1995 годзе выйшаў у свет пяты том біябібліяграфічнага слоўніка «Беларускія пісьменнікі». У кароткай біяграфічнай даведцы Л. С. Савік «Савіцкі Алесь» сцвярджаецца: «З сям’і рабочых» (с. 210). Аднак на самай справе бацька Алеся, Ануфрый Савіцкі, быў кадравым афіцэрам Чырвонай арміі. Менавіта яму быў прысвечаны апошні раман пісьменніка «Пісьмо ў Рай» (Мінск, 2012).

Ва ўсіх энцыклапедыях адзначаецца, што Алесь Савіцкі нарадзіўся 8 студзеня 1924 года. Аднак насамрэч ён нарадзіўся на год пазней — 8 студзеня 1925 года. Вось пра што распавядала літаратуразнаўца Таццяна Падаляка, якая часта стэлефанавалася з Алесем Савіцкім, на старонках газеты «Звязда»: «Ён «састарыў» сябе, каб стаць партызанам. Я ўдакладняла:

- Аляксандр Ануфрыевіч, з якога года Вы ў партызанах?
- З 1942-га. Мне было 17.
- Як жа Вас узялі?

— Прыйшлі з Сяргеем Зімніцкім да камандзіра. Ён: «Што, мне дзіцячы садок разводзіць? Ідзіце дадому!» Кажу сябру: «У нас ёсць зброя, з ёю прымуць у любым атрадзе». Тады камандзір і спыніў нас... Калі паведаміў, што з 1924 года, ён хітра ўсміхнуўся: «Ну добра, так і запішам».

- Ва ўсіх энцыклапедыях значыцца: нарадзіўся 8 студзеня 1924 года.

— Насамрэч, я з 1925-га. У партызанах прыпісаў сабе год, адтуль і пайшло. У 1942-м я быў у падрыўной групе атрада «Смерць фашызму». У 1943-м камсамольцаў паслалі на арганізацыю новага камсамольска-маладзёжнага атрада «Бальшавік». Мяне прызначылі камандзірам падрыўной групы».

Да Вялікай Айчыннай вайны юнак паспеў скончыць толькі восем класаў. На вялікі жаль, крайне недастаткова раскрыта тэма ўдзелу А. Савіцкага ў партызанскім руху Беларусі ў час Вялікай Айчыннай вайны. Так, у тым жа 5-м томе біябібліяграфічнага слоўніка «Беларускія пісьменнікі» адзначаецца: «У 1942—1944 быў у партызанах на Віцебшчыне» (с. 210).

У даведніку «Беларускія пісьменнікі» (1917—1990) (Мінск, 1994) у кароткай біяграфічнай даведцы «Алесь Савіцкі» (с. 475) ёсць такія радкі: «У 1942 г. — падрыўнік атрада «Смерць фашызму». З 1943 г. — камандзір падрыўной групы атрада «Бальшавік» брыгады імя К. Я. Варашылава».

Алесь Савіцкі згадваў: «Зімой сорак другога мяне параніла. Разам з Сяргеем Зімніцкім мы мініравалі чыгунку ў сасновым бары паміж Полацкам і Фарынавам. Міну — амаль дваццаць кілаграмаў толу, выплаўленага з артылерыйскіх снарадаў, — паставілі, але адбегчыся далёка не паспелі: цяжка было адольваць завалы з таўшчэзных соснаў, сплеченых дротам і закіданых снегам. Выбуху не чуў; памятаю вялікае, на ўсё неба, малінава-белае сонца і ціхі, вельмі прыгожы гуд, як банкаванне маленькіх званоў...

Выратаваў мяне Сяргей. Ён першы апрытомнеў, доўга поўзаў па снегавых гурбах, але мяне знайшоў і выцягнуў да лесу. Потым я апрытомнеў, таксама і папоўз сам. Мы дапаўзлі да лесу і там знайшлі сваіх хлопцаў з групы — яны шукалі нас, — і коні панеслі ўсіх па лясной дарозе.

Блізка ля месяца мы ляжалі з Сяргеем у партызанскім шпіталі — у вясковай хаце маленькай вёсачкі Завалынка, што на Ветрыншыне...

У групе было шэсць чалавек.

Група хадзіла на самыя рызыкаўныя заданні. Мы кідалі пад адхон варожыя эшалоны, палілі масты, трушчылі толам рэйкі і тэлеграфныя ступы, узрывалі машыны на гравійках» (Савіцкі А. Сінія хвалі Дзвіны. Аўтабіяграфіі беларускіх пісьменнікаў. 1966. С. 315—316).

Паводле інтэрв'ю з А. Савіцкім беларускі літаратуразнаўца А. Русецкі канстатаваў: «...В старой задымленнай кузнице в деревне Петровцы партизанские подрывники Алесь Савицкий и Сергей Зимницкий добывали взрывную мощь... У Алеся и Сергея на вооружении нехитрая технология: разогревают снаряд постепенно, начиная свое действие с мыска, все время сокрушая опасную железку клещами, смотрят, чтобы, не дай бог, не попали толовые капли на раскаленный уголь!

Судьба кузнецкого горна в Петровцах была счастливой: до весны сорок третьего выстояла кузница, а за стеной собралось более полутора сотен пустых снарядных болванок. Но взрывной смерч все же «пощупал» минеров. Произошло это у Глухого переезда, около Полоцка... Ящик с толом лег на рельсы удачно. Но отойти далеко партизаны не успели. За стеной рухнуло на все небо так, будто зимнее солнце взорвалось. А дальше поплыла черная бездна...»

У 1983 годзе ў Мінску выйшла ў свет каштоўнае выданне «Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 — июль 1944)». З яго мы даведваемся, што партызанскі атрад «Смерць фашызму» быў створаны ў верасні 1942 года і да канца 1942 года дзейнічаў самастойна. На дзень злучэння з часцямі Чырвонай арміі ён налічваў 129 партызан. Яго камандзірам быў Пётр Нікадзімавіч Кісялёў.

Партизанская бригада імя К. Я. Варашылава была створана ў снежні 1942 года. Яна дзейнічала ў Ветрынскім, Ушацкім раёнах Віцебскай і Пліскім раёне Вілейскай вобласці. Бригада злучылася з часцямі Чырвонай арміі 1 ліпеня 1944 года і налічвала 746 партызан. Камандзірам яе быў Дзмітрый Васільевіч Цябут. Партизаны гэтай брыгады наносілі ўдары па варожых камунікацыях на чыгунцы Полацк—Маладзечна, па шасейных і грунтовых дарогах Полацк—Дзісна,

Ветрына — Маладзечна, Ветрына — Полацк і інш. У студзені 1943 года народныя мсціўцы, сярод якіх змагаўся і 18-гадовы Алесь Савіцкі, падарвалі чыгуначны мост каля вёскі Антонавічы.

Атрад «Бальшавік» партызанскай брыгады імя К. Я. Варашылава быў створаны 30 чэрвеня 1943 года. Яго камандзірамі былі Аляксандр Іванавіч Сысуеў і Піліп Сяргеевіч Забалоцкі.

Алесю Савіцкаму даверылі ў ім камандаваць падрыўной групай. З яго імем звязана знішчэнне шэрагу нацысцкіх эшалонаў, а таксама актыўны ўдзел у аперацыі «Рэйкавая вайна», у ходзе якой у пачатку жніўня 1943 года на чыгуначным участку Ветрына — Празароўкі падарвалі і пашкодзілі больш за 800 рэек, у выніку рух быў спынены на двое сутак. Спачатку дыверсійная група Алеся Савіцкага налічвала 5 чалавек. За кароткі час, гэта значыць за 4 месяцы, колькасць гэтай групы вырасла да 18 чалавек.

На дзень злучэння атрада «Бальшавік» з часцямі Чырвонай арміі ў ім налічвалася 105 партызан.

У баявой характарыстыцы камандзіра дыверсійнай групы партызанскага атрада «Бальшавік» брыгады імя Варашылава А. А. Савіцкага ад 13 кастрычніка 1944 года гаварылася: «Тов. Савіцкі А. А. уроженец горада Полоцка Витебской области БССР. До войны был учащимся средней школы г. Полоцка. При оккупации г. Полоцка фашистскими извергами и организации в этом районе еще первичных групп партизанского движения молодой юноша, тов. Савіцкі А. А., оставляет родную мать и идет в отряды народных мстителей. Вступив в ноябре 1942 года в отряд «Смерть фашизму», тов. Савіцкі вступает добровольцем и в диверсионную группу партизанского отряда для того, чтобы как можно больше отомстить оккупантам за те ужасы зверств, которые были нанесены белорусскому народу... За период с ноября 1942-го по июль 1943 в партизанском отряде «Смерть фашизму» тов. Савіцкі имеет на своем боевом счету спущенных под откос эшелонов с живой силой и техникой — четыре эшелона, подорванных на противотанковых минах — три вражеских автомашины с живой силой, тов. Савіцкім лично были подорваны толом 6 шоссейных мостов и 2 железнодорожных моста. На линии Полоцк — Молодечно, тов. Савіцкім были уничтожены 27 немецких солдат и офицеров. За эти подвиги командование отряда «Смерть фашизму» дважды представило его к правительственной награде».

У баявой характарыстыцы на камандзіра спецыяльнай групы партызанскага атрада «Бальшавік» брыгады імя Варашылава адзначалася: «Лично тов. Савіцкі А. А. толовыми шашками при проведении «рельсовой войны» на железнодорожном полотне Полоцк — Молодечно взорвано 65 железнодорожных рельсов, 42 телефонно-телеграфных столба, 8 километров телефонно-телеграфной связи между немецкими гарнизонами... Диверсионная группа тов. Савіцкіго при его непосредственном руководстве в октябре 1943 года на участке между Полоцком и Боровухой произвела смелый налет на немецких конвоиров, конвоировавших советских военнопленных... Группой тов. Савіцкіго были освобождены из неволи военнопленные украинцы. Лично тов. Савіцкім уничтожено 67 немецких солдат и офицеров...» (Умер фронтовик, лауреат Государственной премии Алесь Савіцкі // Советская Белоруссия. № 193, 8 октября 2015 г.)

У аўтабіяграфіі А. Савіцкага ёсць такія радкі: «Суседка расказала мне тады, што маці, братоў і сястру фашысты некуды вывезлі. Я пасядзеў у чужой хаце, паслухаў спачувальную гаворку, развітаўся і падаўся ў Ветрына. Тыдні два мы былі яшчэ там, лавілі ў лясах рэшткі разбітага гітлераўскага войска, а потым брыгада, апрача тых, што заставаліся на рабоце па аднаўленні гаспадаркі, папоўніла трэці танкавы корпус, які меў пад Ветрынам кароткі франтавы адпачынак».

Тамара Нуждзіна

ДЗМІТРЫЙ БУГАЁЎ У ШМАТГАЛОССІ СТУДЭНЦКАГА І НАВУКОВА- ЛІТАРАТУРНАГА ЖЫЦЦЯ

Імклівы час не спыніць. Рэальна не адкруціць нічога назад. Ты ўжо жывеш у іншым часе. Многае змянілася ў табе самім. І не толькі знешне. Больш глыбокімі сталі светапоглядныя арыенціры, духоўныя ідэалы і маральныя прынцыпы. А вось памяць жыве па сваіх законах. Няўмольная, незгаворлівая, яна настойліва вяртае цябе ў тваё мінулае. Па-новаму высвечвае, тлумачыць многае ў тым мінулым і сучасным. Калі акінеш «думкай-вокам» перажытае-пражытае, тады і ты блізка падступішся да таго, што калісьці вярнула памяць лірычнаму герою рамана Ніла Гілевіча «Родныя дзеці». Убачылася яму «з вяршыні сённяшняга дня: // Якая далеч да вытокаў! Які прасцяг і глыбіня!» [6, с. 82].

Праз гады часта і, бывае, зусім нечакана памяць вяртае ў далёкае студэнцтва. Душа тады зноў і зноўку адгукаецца шчымлівай удзячнасцю тым, хто сумленна і шчыра фарміраваў літаратурнае «я» сваіх аўдыторных слухачоў, — Нілу Сымонавічу Гілевічу, улюбёнаму ў народную творчасць навукоўцу-паэту, Міхасю Рыгоравічу Ларчанку, які лекцыі па старажытнай беларускай літаратуры асвятляў сваёй любасцю да паэзіі — класічнай і сучаснай, нацыянальнай, рускай, сусветнай, Алегу Антонавічу Лойку. Гэты лектар-паэт, пастаянна імправізуючы, вёў студэнцкую аўдыторыю ў свет спасціжэння мастацкіх сыходжанняў творчых індывідуальнасцей, блізкіх разуменнем літаратурных задач і далёкіх у прасторы рэальнага існавання. Маштабнай і знакавай успрымалася філолагамі БДУ (пакаленне 1960—1970-х гадоў) постаць Дзмітрыя Якаўлевіча Бугаёва.

Успамінаецца 1966 год. Верасень. БДУ. Мы, студэнты 3-га курса філалагічнага факультэта (беларуска-рускае аддзяленне), у чаканні першай лекцыі па беларускай савецкай літаратуры. Лектар — Дзмітрый Якаўлевіч Бугаёў. Імя выкладчыка было на слыху. Усіх, хто жыў тады ў інтэрнаце на Паркавай, пэўнай інфармацыяй «забяспечвалі» студэнты старэйшых курсаў. Ведалі, што выкладчык досыць дэмакратычны. І ў той жа час патрабавальны. Цэніць начытанасць і тэкстуальную дасведчанасць. У адказах не прымае трафарэтнай агульшчыны і павярхоўнасці. Зразумела, што кожны курс ствараў свае міфы, легенды пра ўніверсітэцкіх выкладчыкаў. Асабліва пра тых, хто валодаў глыбокімі ведамі, нестандартна мысліў, а яшчэ меў незалежны погляд на многія гістарычныя падзеі, літаратурна-мастацкія з’явы і яркія творчыя постаці.

Першае знаёмства з выкладчыкам і... зусім нечаканае прызнанне: «Студэнты за мной звычайна лекцыйны матэрыял не канспектуюць. Мабыць, чытаю залішне хутка». Святая праўда. Сапраўды было складана ўгнацца за багаццем яго думак, іх інтэнсіўнай падачай. Каб дакладна занатаваць усё, што агучваў лектар, трэба быць, хіба што, стэнаграфістам. На курсе падобных навыкаў не меў ніхто. Сутнасць гэтай бугаёўскай методыкі выкладання дысцыпліны зразумелі і ацанілі па часе. Выкладчыку Бугаёву патрэбен быў студэнт, які на занятках умеў слухаць і вучыўся думаць, а не фармальны робат-фіксатар лекцыйна-

га матэрыялу, «спажыць» які наважыцца, магчыма, у самы пярэдадзень сесіі. Лекцыі звычайна чыталіся. Без так званых «лірычных адступленняў». Чытаў Дзмітрый Якаўлевіч заўсёды за кафедрай, якую называў па-свойму адметна — шпакоўня. За гэтай «шпакоўняй» зручна было не толькі лектару, але і ягонай папцы з патрэбным матэрыялам. Матэрыял жа быў надзвычай багаты, каштоўны, па-навуковаму сістэматызаваны, зафіксаваны не толькі ў памяці выкладчыка, але і на папяровых носьбітах. Таму і патрэбна была тая заўсёдная «шпакоўня». Надарыўся ў нас з гэтай штукай адзін «пракол». Нячысцік, відаць, падбіў схаваць яе і паглядзець на рэакцыю выкладчыка. Адсутнасць «шпакоўні» была ўспрынята як недарэчная выпадковасць. Папрасіў знайсці прапажу. Пакуль «шукалі», вярталі на месца, марна траціўся час. Калі «эксперымента» паўтарылі і раз, і два, зразумеў, што студэнт жартуе. Зразумеў і «ўсыпаў» шчодро, па-бугаёўску востра за такі недарэчны жарт.

Тады, канечне, не ведалі, што нам пашчасціла слухаць лекцыі таленавітага педагога і вядомага ў навуковым асяроддзі даследчыка айчыннай літаратуры. Захоплены радасным адчуваннем маладосці і дарослай самастойнасці, амаль што не цікавіліся жыццёвым і творчым вопытам нашых выкладчыкаў. Слухаючы Дзмітрыя Якаўлевіча, мы нават уявіць не маглі ўвесь цяжар трагічна-суровых абставін, што выпалі на яго долю. А яны ж так істотна паўплывалі на ягоны характар, на трываласць душы і абвостраную рэакцыю на праявы любой несумленнасці, павярхоўнасці, прыхарошвання жыццёвай праўды ў мастацкім творы або на несправядлівыя закіды крытыкаў, літаратуразнаўцаў у адрас таленавітых творцаў, мастацкая праўда якіх разбурала ўнармаваныя стандарты пісьма. Не магу прыгадаць, каб хоць калі ў студэнцкай аўдыторыі гэты неардынарны, досыць яршысты крытык і дасведчаны навуковец звяртаўся да асабіста пражытага-перажытага. Аднак было адчуванне чагосьці вельмі асабістага ў тым абазначэнні ролі і месца ў літаратурным жыцці краіны М. Гарэцкага, У. Дубоўкі, Ю. Віцьбіча, М. Зарэцкага, Я. Пушчы і інш., якія сталі ахвярамі сталінскай эпохі і былі рэабілітаваны пасля XX з'езда партыі. Не было адказу, чаму так усхвалявана гаварыў пра іх панявечаны лёс, пра асуджанасць на забыццё імён аўтараў і, вядома, іх твораў. Адзначым, што на той час Дзмітрый Якаўлевіч ужо быў аўтарам манаграфічных работ «Уладзімір Дубоўка» (1965), «Максім Гарэцкі» (1968). Тады, у сярэдзіне 60-х гадоў XX стагоддзя, лектар імкнуўся праўдзіва, аб'ектыўна раскрыць сацыяльна-палітычны змест часу, усталяванне рэжымам 20—30-х гадоў мінулага стагоддзя нарматыўных абмежаванняў на мастацкае адлюстраванне жыцця, на свабоду самавыяўлення таленту. Дынамічна і ў той жа час з нейкай унутранай напружанасцю гаварыў выкладчык пра трагічны лёс таленавітых творчых асоб у пісьменніцкім асяроддзі «Маладняка» і «Узвышша». Асобую грунтоўнасць лекцыям Дзмітрыя Якаўлевіча надавала выкарыстанне партыйных дакументаў і ленінскіх характарыстык мастацкага адлюстравання сучаснасці і гістарычнага мінулага. Можна і так палічыць: зварот Бугаёва-навукоўца да канцэптualaнага вызначэння У. Леніным ролі мастацтва, літаратуры ў духоўна-культурным жыцці краіны сацыялізму — гэта і засцярога самога сябе ад нападак артадаксальнай крытыкі.

Дарэчы, цытата з Леніна была агучана выкладчыкам Бугаёвым і на вучоным савеце філфака восенню 1968 года. Спасылкай на ленінскую рэкамендацыю партыйным функцыянерам вывучаць і карыстацца, напрыклад, нацыянальнай мовай ва ўсіх савецкіх установах украінскай рэспублікі падтрымаў зварот у ЦК КПБ студэнтаў беларускага аддзялення з прапановай чытаць ім лекцыі па ўсіх прадметах на беларускай мове. За выключэннем рускай мовы і літа-

ратуры. Апалагеты афіцыйнай ідэалогіі студэнцкай ініцыятыве стараліся надаць палітычны падтэкст. Выкладчык Бугаёў абурыўся настырным жаданнем афіцыйных дэмагогаў сур’ёзна пакараць бунтоўных завадатараў. Ведалі, што подпісы пад петыцыяй збіралі таленавітыя паэты Алесь Разанаў і Віктар Ярац. Дзмітрый Якаўлевіч лічыў, што ўсім пара далучыцца да выратавання беларускай мовы. Вось і падмацаваў сваю пазіцыю цытатай з Леніна. Аргумент быў важкі. Хто ж будзе аспрэчваць самога Леніна?

З дыстанцыі часу — сярэдзіна 1990-х, калі ствараліся ўспаміны «Жыццём ідучы» («Полымя», 1995, № 11, 12) — адзначыць, што ў 60—70-я гады ХХ стагоддзя «любая больш-менш сур’ёзная публічная крытыка парадкаў у краіне магла весціся толькі з апеляцыяй да Леніна, з апорай на яго выказванні.

Вядома, калі чалавек не жадаў быць адразу залічаным у дысідэнты і ворагі народа, якіх чакала хуткая і няўмольная расправа. Я на сістэму не замахваўся, расправы асцерагаўся і таму спасылаўся на Леніна, паўтару, тады цалкам давяраючыся яму». Згаданыя словы цытуюцца паводле кніжнага выдання навукова-папулярных артыкулаў «Жыццём ідучы» (Мінск: БДУ, 2013. С. 235). Ёміста-значная назва палымянскай публікацыі ўспамінаў уявілася аўтару асабліва прыдатнай для апошняй прыжыццёвай кнігі артыкулаў, напісаных Д. Бугаёвым з 1995-га па 2007-ы і аб’яднаных падзагалоўкам — «З гісторыі беларускай літаратуры і літаратурнай крытыкі».

Ёсць нагода прыгадаць старонкі ўспамінаў Н. С. Гілевіча пра тую рэзанансную справу 1968 года. У абрысах пройдзенага шляху «Між распаччу і надзеяй» (час напісання — 1998, 2001—2003) ён, куратар акадэмічнай групы, у якой займаўся А. Разанаў і В. Ярац, дасціпна і востра апісаў той «спектакль» асуджэння, наладжаны афіцыйнымі асобамі навучальнай установы. З пачуццём павагі і ўдзячнасці адзначыць грамадзянскую пазіцыю Д. Бугаёва, А. Лойкі, С. Александровіча, М. Ларчанкі, Ф. Куляшова. Асобна падкрэсліць разумнае, разважлівае слова Д. Бугаёва.

Сённяшні студэнт-філолаг, настаўнік-літаратар або звычайны чытач, якога вабіць да сябе мастацкі свет літаратурнага твора, можа нямагла даведацца пра яго стваральніка з багатай сучаснай мастацка-дакументальнай эсэістыкі, дзённікава-эпістальярнай спадчыны творцаў, якая актыўна публікуецца. У гады нашага студэнцтва падобнай літаратуры было вобмаль. Цікаvasць, вядома, уяўлялі кнігі пісьменніцкіх аўтабіяграфій «Пяцьдзясят чатыры дарогі», «Пра час і пра сябе». Толькі і там бугаёўскай аўтабіяграфіі не было. Мне па-ранейшаму не хапала звестак пра канкрэтныя жыццёвыя праявы, што так моцна, назаўсёды, паўплывалі на грамадзянска-духоўны стрыжань гэтай творчай асобы. Адчуванне загадкавасці лёсу выкладчыка, вострага на думку і слова крытыка і вядомага гісторыка літаратуры не знікла і тады, калі стала аспіранткай дацэнта Бугаёва: 1974 год, за плячыма пяцігадовы вопыт выкладання літаратуры ў Мазырскім педінстытуце. Ні размовы з кіраўніком па праблемах дысертацыйнага даследавання, ні праслуханыя яшчэ раз (з дазволу выкладчыка) ягоня лекцыі па гісторыі беларускай савецкай літаратуры ніяк не пашырылі дыяпазон уяўленняў пра жыццёвы шлях вучонага. Праўда, час ад часу Дзмітрый Якаўлевіч цікавіўся мазырскімі выкладчыкамі, іх дзейнасцю. Аказваецца, з 1955 па 1959 год ён працаваў старшым выкладчыкам кафедры літаратуры Мазырскага педінстытута і добра ведаў тамашнюю адміністрацыйна-выкладчыцкую сістэму. Пра тое, чаму ўзнікла непаразуменне з кіраўніцтвам педагагічнай установы, не тлумачыў. Аднак паводле асобных рэплік станавілася зразумелым, што прышлы выкладчык — прынцыповы і неслухмяны — абсалютна не прымаў мясцовых сістэмных парадкаў.

СПАДЧЫНА

Уладзімір Караткевіч

«ЯКІ Ж МЫ БАГАТЫ НАРОД...»

З запісных кніжак. 1950—1954 гг.

Запісныя кніжкі Уладзіміра Караткевіча не толькі дакумент эпохі, але і своеасаблівы твор у стылі нон-фікшн, які ў мастацкай форме адлюстроўвае погляды, светабачанне мастака слова, вобразнае ўспрыманне ім фактаў рэальнага жыцця. Маючы значны вопыт у стварэнні эсэ, У. Караткевіч планаваў напісаць і адметную кнігу «Гады вандраванняў», куды меў намер уключыць дзённікавыя запісы з паездак па Беларусі, Савецкім Саюзе і замежжы.

Перададзеныя сястрой пісьменніка Наталляй Сямёнаўнай Кучкоўскай запісныя кніжкі захоўваюцца ў аддзеле рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, фонд 11, вопіс 2, адзінкі захоўвання 479–496. Колькасць кніжак даволі вялікая, бо ў кожную з адзінак захоўвання фондастваральнік змясціў па некалькі кніжак.

Упершыню некаторыя тэксты з запісных кніжак апублікаваны пад загалоўкам «У дарозе і дома» ў 1989 годзе ў часопісе «Полымя» (№ 1—3). У 2023 годзе ў № 10–12 часопіса «Малодосць» змешчаны запісы «Адпрацаваць і адваяваць сваё», куды ўключаны беларускамоўныя тэксты.

Цяперашнія тэксты («Які ж мы багаты народ...») пададзены трыма блокамі, два з якіх — перакладзеныя з рускай на беларускую мову разрозненыя запісы 1950-х — пачатку 1960-х гадоў. У трэці блок уключаны дзённікавыя запісы У. Караткевіча з наведвання ў жніўні 1971 г. Бярэзінскага запаведніка.

Пісаць у дзень не менш за 5 старонак.

У годзе прыкладна 360 дзён. Вось ужо дваццаць гадоў я жыву больш ці менш свядомым жыццём і магу апісаць кожны дзень гэтага жыцця не менш чым на пяці старонках. Значыць, за гэтыя дваццаць гадоў я магу апісаць сем тысяч дзвесце дзён на трыццаці шасці тысячах старонак. Найлепшы памер кнігі 200 старонак. Я падзяляю 36 000 на 200 і атрымліваю 180 кніг.

Скончыць свае кнігі, масу сваіх сюжэтаў да 70 гадоў. Рабіць заўсёды, абавязкова, нягледзячы ні на што¹.

Раманы і аповесці²:

1. Jan Vesit.
2. Адраджэнне.
3. Асуджаныя.

---

¹ Перададзены ў інтэрпрэтацыі У. Караткевіча і датычны да яго жыццёвай філасофіі фрагмент з апавядання рускага пісьменніка К. Г. Паўстоўскага (1892—1968) «Страчаны дзень» (1937) (размова лірычнага героя з Осіпавым).

² Упершыню пададзены намер студэнта У. Караткевіча напісаць пэўныя творы: 7 раманаў і аповесцяў, 3 паэмы і 4 п'есы.

4. Раман пра інтэлігенцыю (Рабінін — ганьба дзесяцігоддзя).

5. Дні нашага жыцця.

6. Дакарае Ваў-Ваў.

7. Жыццё дзікуноў (Рэмполь).

Паэмы:

1. У гадзіну перадсвітальную.

2. Кастусь Каліноўскі.

3. Прарок (з жыцця сярэднявечных брацтваў на Беларусі — асноўнай рэлігіі прыгнечаных, кіраўнік паўсталых. Загібель).

П’есы:

1. Легенда пра барвовага ваяўніка.

2. Вадзяны валадар.

3. Эрых XIII.

4. Вясёлыя пурытане.

Сур’ёзная дзяўчына ўстала і пайшла. На бяргенні нехта сказаў: «За што вы яе?» (Для Jan Becit)

Калі прачытаеш добрую кнігу — хочацца плакаць, смяяцца, змагацца і рызыкаваць, а калі прачытаеш дрэнную — пайсці і купіць папірос.

Апісаць (для Jan Becit) вар’яцкую з’яву «каханне да старажытнай егіпецкай дзяўчыны» (бачыў яе ў Карнакскім папірусе¹).

Незадаволены Іона²: нельга ж патрабаваць, каб чалавек, які прасядзеў трое сутак у страўніку кіта, быў у такім жа гуморы, як той, хто правёў вечар у оперы ці камедыі і ў заключэнне павячэраў у кампаніі харошанькіх жанчын.

Мне хацелася б напісаць рэч, ад якой бы веяла водарам дажджу ў старым і ўтульным шэрым доме, калі мокрае лісце бэзу ўрываецца ў акно. Я хачу, каб гэтая шэрая радасць дажджавых кропляў пахла ў кожным гуку, накшталт «Дажджлівага світанку» Паўстоўскага.

Нарастае глухое раздражненне супраць усіх гэтых Лядавых, Арэнскіх, Рахманінавых і Скрабіных. За малым выключэннем, рэчы іх — комплексы гладзенькіх гукаў без душы і без музычнасці.

Сённа са сходу за недарэчныя паводзіны выгналі розум.

¹ Відаць, маецца на ўвазе Вялікі карнакскі надпіс — старажытнаегіпецкі іерагліфічны надпіс, які належыць XIX дынастыі фараона Мернептаха. Знойдзены ў Карнаку 1828—1829 гг.

² Іона — адзін з 12 яўрэйскіх малых прарокаў. У Кнізе Іоны ўтрымліваецца апавед пра яго знаходжанне ў чэраве кіта.

З боку маральнай цывілізацыі гэта не ўскладненне, а спрашчэнне. Дзікун аблытаны такой колькасцю забаронаў і табу, колькі ніякаму еўрапейцу і не снілася.

Мае погляды на балет у гады студэнцтва заўсёды былі надзвычай цнатлівымі, бо я заўсёды амаль глядзеў на яго зверху, з галёркі і не бачыў ног. З гэтай жа самай прычыны я вельмі адчувальны да геаметрычнасці танца, таму што ўсялякае парушэнне правільнасці пабудовы фігур у плане, амаль незаўважнае з партэра, зверху ўжо адчуваецца хваравіта.

Колер: незабыўны захад сонца, камізэлька колеру спуджанай німфы.
Старая мода: сукенка шан-жан.

Стары прафесар, скупы, жыве, як свіння, бедна, а грошай атрымлівае шмат. Пасля рэвалюцыі выявілася, што грошы аддаваў рэвалюцыі.

Мяняю пакой у паўпадвале на шыкоўную кватэру з 3^х пакояў з газам, ацяпленнем, асвятленнем і цёплай прыбіральняй. (Аб'ява)

Для казкі

Яны, свалата, думаюць, што можна падмануць народ, замкнуць яму вусны, прымусіць паверыць у хлусню. Не выйдзе. Гэты падман можа працягвацца год, дзесяць, дваццаць, трыццаць, пяцьдзясят, але скончыцца ён для іх дрэнна і будзе іх жыццё горшае за сабачае.

Мне вельмі цяжка бачыць, як у маім хлопчыку абуджаецца звер.

Нішто ўжо не можа перашкодзіць таму, каб уяўленне пра будучы свет не авалодала ўсё большай і большай колькасцю розумаў... Людзі так жа хутка падымуць на смех тое, чаго раней баяліся, зрынуць усё, надзеленае самазванай веліччу, да чаго яны раней ставіліся з глыбокай пашанай.

Абмаляваць у «Вадзяным валадару» камічны флірт («а Іа Хіўра і паповіч»¹) дзеда і бабы.

Ударым па імянінніках дабраякасным падарункам.

Аб'ектам дрэннай дысцыпліны ва ўніверсітэце з'яўляецца, галоўным чынам, студэнцтва.

Наеўся, як лом праглынуў, — ні нагнуцца, ні хіснуцца.

За качак, якія купаюцца ў лужыне, рабілася холадна.

¹ Хіўра і паповіч (Афанасій Іванавіч) — персанажы аповесці «Сарочынскі кірмаш» (1829) М. В. Гоголя.

Гэта не такі чалавек, каб даць сабе наступіць на нагу.

На паўднёвым схіле гаю круглага.

І кінуў даму за пальчаткай услед.

Схаваць канцы ў Індыйскі акіян.

Кароткі спосаб распраўляцца з дакладамі ворагаў

Навырываць цытат з класікаў, нахштальт «ерась», «сапраўды, пераліванне з пустога ў парожняе», і падпісваць пасля кожнага абзаца якога-небудзь артыкула з паказаннем тома і старонкі.

Студэнт просіць дэкана пра датэрміновую здачу экзаменаў, выхваляючыся туфлямі, якія просяць кашы (пазычыў у таварыша) і па-майстэрску падцягну-тым пад спіну жыватом. І сказаць: «Сынчышка дзякаў У. К. чалом б'е. Апошнія аз живоцінкі праеў. Адпусці пан-гасудар у Оршу-град на кармленне». («Вясёлыя пурытане»)

Цяга дадому ўскладняецца яшчэ і тым, што хутка там будуць біць парсюка. О парсюк, я прагну тваёй вэнджанай ляжкі і тваіх цудных прамытых кішак, напханых мясам.

«Калі зарэжаш япрука ты»¹.

О парсюк, сэрца маё прагне бегання за хату пасля празмернага ўжывання тваіх астанкаў.

Уэлс кажа пра тое, што калі-небудзь людзі так пачнуць разумець адно аднаго, што неабходнасць у мове адпадзе і думкі будуць разумецца без яе. Калі адкінуць думку пра тое, якім будзе дзіўна нямым чалавецтва, гэта будзе нядрэнна. Мова тады атаясніцца з думкай, значыць, нельга будзе падумаць дрэнна — гэтым ты ўжо раскажаш усё. Знікнуць хлусня і падман, сумленнасць запануе паўсюль.

Атрымаў столькі гадоў, колькі растраціў тысяч.

Задума: прафесар вынаходзіць машыну для чытання думак (капіталістычная Амерыка), яго пакуты з вынаходствам. Траўля. Адкрытыя думкі капіталістаў.

---

¹ Недакладная цытата з паэмы Якуба Коласа «Новая зямля» і ў наступным абзацы яе інтэрпрэтацыя на свой густ: «Даўно, не знаю кім казана: // “Калі заколеш япрука ты, // Ды не пабегаеш за хаты, // То гэта — гонар невялікі, // Гэта вяселле без музыкі, // Як кажа мудрасць чалавеча”».

Яго спрабуюць падкупіць, прызначыць «прарокам» хрысціянскай секты. Ён ад-
маўляецца. Траўля. Турма, уцёкі адтуль.

Чалавек вырас ад карачак да крылаў.

Княжна Мэры¹ абляяла яго пахабнымі словамі: «Мельнічэнка, вынесі смецце».

Стварыць цяжэй, чым зразумець.

На зборнік вершаў «Мроі» яго ядавіты сябар заўважае: «Мроі — найніжэй-
шая форма мары, таксама як тая — найніжэйшая форма мыслення. Вось і
назвалі б зборнік “Найніжэйшае з ніжэйшых”».

Асобы не ствараюць гісторыі, затое яны яе авображваюць.

Цяжка распазнаць сляды змяі на камені, лёгка распазнаць сляды амерыканца
на зямным шары. Як карабель у моры, пакідае ён за сабой розны хлам: алівавы
бруд, шкуркі ад ісцін-апельсінаў і нязменныя бляшанкі ад свіной тушонкі.

Дзве пясчаныя касы ўрываліся ў мора і бралі ў свае сквапныя абдымкі
блакітнае люстэрка заліва. (Вобраз)

Па вуліцах ішлі заінелыя «баб-марозы» — неслі дадому ёлкі і клуначкі з
падарункамі.

Званіць прыблізна адзін раз. (Надпіс на дзвярах)

Працаваць не прыкладаючы рук.

Ты, работа, нас не бойся — мы цябе не кранём.

Студэнт Аляксандр Пушкін: Што? Не ведаеце... Гэта вам не паэмы пісаць, а
галавой трэба думаць.

Студэнт Уільям Шэкспір, ану стр-р-раявым!

---

¹ Адсылка да назвы главы «Княжна Мэры» ў рамане «Герой нашага часу» (1837—1839) рускага
пісьменніка М. Ю. Лермантава (1814—1841).